

“БҮЛЭГ 3. ЭРХ ЗҮЙ

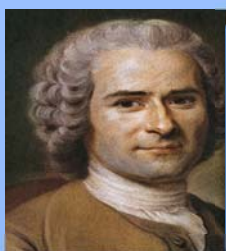

Суралцахуйн зорилт	Тулгуур ойлголт
<ul style="list-style-type: none">• Үндсэн хуульт ёс болон эрх зүйд захирагдах ёсны харилцан хамаарал, өмч, оюуны өмчийн эрх зүйн зохицуулалт, гэмт хэрэг, гэм хорын талаар мэдэж, хүний эрхийг хамгаалах үндэсний болон олон улсын тогтолцоог судлах• Дээрх үндсэн ойлголтуудын мөн чанар, утга холбогдлыг тайлбарлах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга замыг тодорхойлох• Эрхийн харилцаанд бие даан оролцох, аюул эрсдлээс хамгаалах, шаардлагатай тохиолдолд хууль хяналтын байгууллагад хандах, Өөрийн болон бусдын эрхийг хүндэтгэх хандлага төлөвших	<ul style="list-style-type: none">• Хүний эрх• Үндсэн хууль• Үндсэн хуульт ёс• Эрх зүйд захирагдах ёс• Өмч, оюуны өмч• Гэмт хэрэг, гэм хор• Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа• Хүний эрхийг хамгаалах тогтолцоо

Сэдэв 3.1 ХҮНИЙ ЭРХ БА ҮНДСЭН ХУУЛЬ

Бид өмнөх ангидаа хүний эрх, хүний эрхэм чанар, үндсэн хуулийн суурь зарчим, иргэн, захиргаа, хөдөлмөр, нийгэм хамгааллын эрх зүйн харилцааны талаар судалж, жишээ тохиолдыг шинжлэн судлах замаар шийдвэрлэх чадварт суралцсан билээ. Харин энэхүү бүлэг сэдвийн хүрээнд хүний эрх, эрх зүйд захирагдах ёс, үндсэн хуульт ёсны онолын зарчим, уялдаа холбоог судалж, мөн чанарыг тайлбарлах, салбар эрх зүйн харилцаанд бие даан оролцох, өөрийн болон бусдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг үнэдэсний болон олон улсын хэмжээнд хамгаалах чадварт суралцах болно.

Даалгавар 3.1. Эх сурвалжид тулгуурлан хүснэгтийг ажиллаарай.

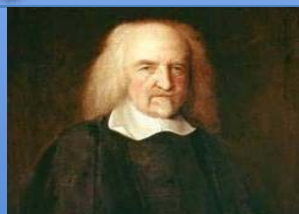

Нийгмийн гишүүн бүрийн амь бие, эд хөрөнгийг нийтийн хүчээр сахин хамгаалах чадвартай нийгмийн холбооны хэлбэрийг олох хэрэгтэй бөгөөд гишүүн бүр энэ нэгдэлд нэгдэх ёстой. Ингэснээр гагцхүү өөрөө өөрийгөө захирч урьдын адил бусдаас хамааралгүй эрх чөлөөтэй үлдэнэ.

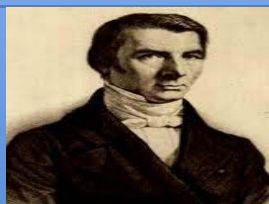
Жан жак Руссо

Хүмүүс байгалиас заяасан эрх чөлөөтэй. Гэтэл яагаад төр засагт захируулж, эрх чөлөөгөө хязгаарлуулдаг юм вэ? Хариулт маш тодорхой юм. Байгалиас заяасан эрх чөлөөгөө эдлэх нь таатай гэсэн үг биш. Хүмүүс бусдын халдлагад хэзээ ч өртөх боломжтой байдаг. Ийм учраас тэд өөртэй нь ижил аюулгүй байдлаа хангах хэрэгцээтэй байгаа хүмүүсийг олж нэгддэг.

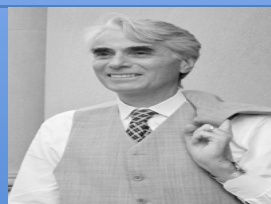
Джон Локк

Т.Гоббс
Төр бол “левиафан”

Ф.Бастиа
Төр бол “татвараар сорон мөлжигч”,

Р.Нозик “
Төр бол “хүний эрхийн гол дайсан”

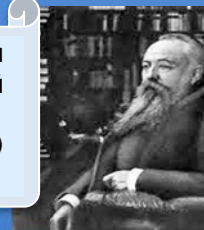
Ж.С.Милль, Төр бол “зайлшгүй байх ёстой муу зүйл”

Төр бол “Хүчирхийлэгч”

Дж.Локк

“Аливаа эрх мэдэл хүнийг эвддэг бол хязгааргүй эрх мэдэл хязгааргүй эвддэг.”

Лорд Актон (Английн түүхч)

№

Ж.Ж.Руссо

Дж.Локк

Бусад

1	Тэд юуны тухай өгүүлсэн бэ?			
2	Тэд ямар байр суурийг илэрхийлэв?			
3	Тэдний байр суурь ялгаатай байгаагийн учир шалтгаан юу вэ?			

Төр нь хүний эрхийг хамгаалдаг талаар бид өмнөх ангид судалсан. Төр хүний эрхийг хамгаалах үндсэн үүрэгтэй. Гэвч төр эсрэгээрээ хүний эрхийг зөрчих, иргэдийг хохироох тохиолдол цөөнгүй гарах болсон. Үүнийг бид бүхэн хүн төрөлхтний түүхээс мэдэх билээ.

Хүн төрөлхтөн МТӨ V зууны үеэс хүний байгалиас заяасан жам ёсны эрхийн талаар ярьж, сургаж, түүний төлөө тэмцэж ирсэн хэдий ч хүний эрхийн хамгаалалт хангалттай үр дүнтэй байгаагүй. Учир нь хүний төрөлх эрхийг зөвхөн зарлан тунхаглах нь хангалтгүй, харин түүнийг хамгаалах тогтолцоог бий болгох нь хамгийн чухал юм. Хүмүүс өмчөө хамгаалуулах, амар тайван, аюулгүй амьдрах, эрх чөлөөтэй байх эрхээ баталгаажуулахын тулд төрийг бий болгосон. Гэтэл хэмжээгүй эрхэт засаг, төрийн дур зорго, үйлдэл үйл ажиллагаа нь иргэдийн эрхийг үл тоомсорлох, зөрчих явдал түгээмэл байсаар байсан нь түүнд өгсөн эрх мэдлийг хязгаарлаагүй нөхцөлд дарангуйлал үгүй болохгүй гэдгийг харуулав.

Ийнхүү хүн төрөлхтөн засаг, төрийн мөн чанарыг мэдсэн цагаас эхлэн түүнийг хязгаарлах оролдлогуудыг хийж эхлэсэн байна. Ингэхдээ өрнө дахинд хууль болон ард түмний төлөөлөгчдийн дуу хоолойгоор, дорно дахинд төрийн түшээ хүний ёс суртахуунаар хязгаарлах тухай ерөнхий санааг дэвшүүлж байжээ. Гэвч эдгээр нь засаг, төрийн эрх мэдэл, дур зоргыг хязгаарлах тийм ч сонгодог шийдэл байж чадаагүй аж. Харин хүний эрх, эрх чөлөөг төрийн хүчнээс хамгаалах талаар хийсэн доривтой ололтуудын нэг бол засаглалын эрх мэдэл хуваарилах тухай санаа байв.

Ш.Монтеське “Хуулийн амин сүнс” бүтээлдээ Засаглалын эрх мэдлийг хуваарилах онолоо боловсруулж, ач холбогдлыг тодорхойлжээ. Тэрбээр засаглалын эрх мэдлийг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх гэсэн 3 төрөлд хувааж, эдгээр эрх мэдэл харилцан хяналт, тэнцвэртэй байгаа нөхцөлд хүний эрх жинхэнэ ёсоор хамгаалагдана гэсэн санааг дэвшүүлжээ. Энэ үзэл баримтлал нь хүний эрхийн олон зарчимтай нийцдэг.

Засаглалын эрх мэдэл хуваарилах нь хүний эрхийг засаг, төрийн дур зорго, дарангуйлалаас хамгаалах арга хэрэгсэл бөгөөд энэ зарчмыг бүх улс, орнууд төрийн гол хууль тогтоомж болох Үндсэн хуулиар баталгаажуулж, хэрэгжүүлэх болсон. Энэ утгаараа Үндсэн хуулийн хамгийн гол зорилго бол засаглалын эрх мэдлийг хуваарилахад оршдог. Францын 1789 оны Хүний болон иргэний эрхийн тунхаг бичгийн 16 дугаар зүйлд “Иргэд нь эрхээр хангагдаагүй, засаглалын эрх мэдлийг хуваарилаагүй нийгэмд үндсэн хууль байдаггүй” гэж заасан байдаг.

Үндсэн хуулиар эрх, үүргээ тодорхойлуулсан хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх засаглалын байгууллагууд аливаа шийдвэр үйл ажиллагаа явуулахдаа хүний эрхийг зөрчиж үл болно гэсэн санааг агуулж, хүний зайлшгүй эдлэх ёстой төрөлх эрхийг жагсаалт гаргаж, хууль ёсоор баталгаажуулсан байдаг.

Үндсэн хууль нь засаглалын эрх мэдлийг хуваарилах, хүний эрхийг баталгаажуулах, улс орны суурь гол харилцааг зохицуулах үүрэгтэй, хамгийн дээд хүчин чадалтай, засаг, төрийн гол хууль юм.

Эрх зүйд эрх зүйд захирагдах ёс, үндсэн хуульд ёс хэмээх суурь ойлголтууд байдаг. Эдгээрийн ялгаа онцлогийг мэдэх нь эрх зүй, үндсэн хууль, хуулийн мөн чанарыг ойлгоход ач холбогдолтой.

Эрх зүйд захирагдах ёс

Аливаа хууль, дүрэм, журам бол түүнийг тогтоож байгаа байгууллага, албан тушаалтны хүсэл зоргийн илэрхийлэл мөн. Эрх зүйн баримт бичгүүдийг Үндсэн хууль болон бусад хуулиар эрх олгосон аль нэг байгууллагаас гаргадаг. Ийнхүү гаргахдаа шууд удирдлага болгох эрх зүйн үндсэн зарчмуудад тулгуурладаг. Тухайлбал, шударга, тэгш, хүнлэг, энэрэнгүй байх хүүхдийн эрх ашгийг зөрчихгүй байх мэт. Дээрх зарчмыг баримжаалсан хууль тогтоомж, дүрэм, журам эрх зүйд захирагдах ёсыг удирдлага болгосон гэсэн үг юм. Үүнийг бид хууль, дүрэм, журамд тавигдах шаардлага гэж хэлж болно.

Үндсэн хуульд ёс

Эрх зүйд захирагдах ёсны дагуу орчин цагийн үндсэн хуульд дараах зарчмыг удирдлага болгохыг шаардах болсон. Үүнд, Үндсэн хуулиар,

- Засаг, төрийн эрх мэдлийг хуваарилах
- Хүний эрхийг баталгаажуулах
- Ардчилсан дэглэм, Бүгд найрамдах засаглалыг хүлээн зөвшөөрөх
- Эрх зүйт төрийн үндсийг бэхжүүлэх
- Хүн бүр байгалиас тэгш бус байхыг хүлээн зөвшөөрсөн хүнлэг байдлийг төлөвшүүлэх
- Иргэний нийгмийн үүрэг, оролцоог нэмэгдүүлэх
- Төрийн байгууламжийг тодорхой тусгасан байх
- Үндсэн хуулийг хянах тогтолцоог бүрдүүлэх

Дээрхи хүчин зүйлүүдийг цогцоор нь удирдлага болгох нь үндсэн хуульд ёсны гол үзэл баримтлал мөн.

Даалгавар 3.2. Дараах Үндсэн Хуулийн Цэцийн дүгнэлт болон хуулийн зохицуулалтад үндэслэл бүхий тайлбар хийнэ үү?

2010 оны 03 сарын 24-ны өдөр Монгол улсын үндсэн хуулийн цэц иргэн Х-гийн өргөдлийн дагуу Гэр бүлийн тухай хуулийн 57 дугаар зүйлийн 57.2 дахь хэсгийн заалт буюу “60-аас дээш настай хүнд хүүхэд үрчлүүлэхийг хориглоно” гэсэн нь Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэжээ. Цэцээс гэр бүлийн тухай хуулийн дээрхи заалт үндсэн хууль зөрчсөн гэж дүгнэсэн байна.

Эх сурвалж: Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр 2010 он дугаар 01 <http://www.legalinfo.mn/law/details/983?lawid>

✚ Батын аав ямар нэг ажил хөдөлмөр эрхлэж байгаагүй. Тэр хуульд заасны дагуу нийгмийн халамжийн сангаас өндөр насны тэтгэвэр авдаг.

✚ Дулмаагийн аав гутлын үйлдвэрт 33 жил ажилласан. Тэр хуульд заасны дагуу нийгмийн даатгалын сангаас өндөр тэтгэвэр авдаг.

Үндсэн хуулийг хэн хамгаалдаг вэ?

Даалгавар 3.3. Дараах асуултад хариулж, хамтран ярилцаарай.

- “Иргэн А үндсэн хууль зөрчсөн” гэх бодомж үнэн үү? Яагаад?
- “Монгол улсын ерөнхий сайд Үндсэн хууль зөрчсөн” гэх бодомж зөв үү? Яагаад?
- Үндсэн хууль зөрчвөл ямар шийтгэл оногдуулдаг вэ?
- Үндсэн хууль зөрчсөн маргааныг ямар байгууллага шийдвэрлэдэг вэ?

Өмнө бид хүний эрхийг зөвхөн тунхаглан зарлах бус хамгаалах тогтолцоог бүрдүүлэх нь хамгийн чухал болох талаар авч үзсэн. Энэ тогтолцооны нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь хүний эрхийг баталгаажуулсан баримт бичиг болох Үндсэн хуулийг хамгаалдаг, түүний биелэлтэд хяналт тавьдаг бие даасан, хараат бус байгууллагыг бий болгох юм. Үндсэн хуульд ёсонд тулгуурласан ардчилсан, эрх зүйт төрийн гол зорилго нь засаглалын эрх мэдлийг хууль дээдлэх зарчимд захируулж, түүний шийдвэр, үйл ажиллагааг Үндсэн хуулийг хамгаалах байгууллагын хяналтад оруулах замаар хүний эрхийг хамгаалахад чиглэдэг.

Манай улсын хувьд үндсэн хуулиар эрх, үүргээ тодорхойлуулсан засаг, төрийн дээд байгууллагуудын үйл ажиллагааг Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэхэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий “Үндсэн хуулийн цэц” гэх байгууллага ажилладаг. Дэлхийн улс орнуудад энэ байгууллагыг Үндсэн хуулийн шүүх, Үндсэн хуулийн зөвлөл гэх зэрэг олон янзаар нэрлэсэн байна.

Үндсэн хуулийн цэц нь зөвхөн Үндсэн хууль зөрчсөн талаар маргааныг шийдвэрлэж, засаг, төрийн шийдвэр үйл ажиллагаа үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэхэд хяналт тавьдаг. Иймээс Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөх үүрэгтэй субъект л зөвхөн тус хуулийг зөрчих боломжтой гэсэн үг юм. Өмнө дурьдсанчлан Үндсэн хуулиар эрх, үүргээ тодорхойлуулсан засаг, төрийн эрх барьж буй байгууллага албан тушаалтан өөрийн шийдвэр үйл ажиллагаагаар үндсэн хуулийг зөрчдөг. Харин энгийн иргэд, байгууллага, доод шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтан зөрчихгүй юм. Жишээлбэл, Улсын их хурал хууль батлахдаа, засгийн газар шийдвэр гаргахдаа хүний үндсэн эрхийг зөрчсөн, үндсэн хуульд заасан эрх хэмжээгээ хэтрүүлэх зэрэг үйлдэл гаргах тохиолдол байдаг. Бид Улсын их хурлын гишүүн, ерөнхий сайд үндсэн хууль зөрчсөн гэж сонсож байснаас иргэн А үндсэн хууль зөрчсөн гэж дуулаагүй нь лавтай. Үндсэн хуулийн цэц нь засаглалын эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байгаа өндөр дээд байгууллага, албан тушаалтны тус хуулийг зөрчсөн эсэх асуудлыг шалган тогтоож, хуульд заасан арга хэмжээ авдаг. Иймээс Үндсэн хуулийн цэцийг Үндсэн хуулийн хамгаалагч гэж нэрлэдэг.

Үндсэн хуулийн цэц нь дараах эрх зүйн актууд Үндсэн хуульд нийцэж буй эсэх, мөн тус албан тушаалтнууд Үндсэн хууль зөрчсөн эсэхийг хянадаг. Хэрэв зөрчил гарсан тохиолдолд эрх зүйн актуудыг болон түүний холбогдох заалтыг хүчингүй болгох, Үндсэн хууль зөрчсөн албан тушаалтныг эгүүлэн татах, огцруулах үндэслэл байгаа эсэхэд дүгнэлт хийж шийдвэр гаргана.

Эрх зүйн актууд

- Хууль, УИХ-ын шийдвэр
- Ерөнхийлөгчийн зарлиг, шийдвэр
- Засгийн газрын шийдвэр
- Олон улсын гэрээ
- Ард нийтийн санал асуулга
- УИХ, ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар Сонгуулийн төв хорооны шийдвэр

- Монгол Улсын ерөнхийлөгч
- Улсын их хурлын дарга
- Улсын их хурлын гишүүн
- Ерөнхий сайд
- Засгийн газрын гишүүн
- Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч
- Улсын ерөнхий прокурор

Албан тушаалтны үндсэн хууль зөрчсөн эсэх

- Монгол улсын ерөнхийлөгч
- Улсын их хурлын дарга
- Ерөнхий сайд
- Улсын их хурлын гишүүн

Албан тушаалтныг огцруулах эгүүлэн татах

Бүдүүвч 3.1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлээс

Гэртээ хийгээрэй

1. Интернет мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан “Үндсэн хуулийн манаач гэх нэр томъёог тайлбарлана уу?
2. Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавьдаг байгууллагыг яагаад “Үндсэн хуулийн цэц” гэж нэрлэх болсон учир шалтгааныг тайлбарлана уу?
3. Сум, Дүүргийн засаг дарга Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлыг Үндсэн хуулийн цэц шийдвэрлэх үү? Яагаад?

Нэмж судлаарай

1. Үндсэн хууль 1992 он
2. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль 1992 он
3. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль 1997 он
<http://www.legalinfo.mn/law/>
4. Жан Жак Руссо, “Нийгмийн гэрээ”, УБ, 2016, Монсудар хэвлэх үйлдвэр,

Сэдэв 3.2 ӨМЧЛӨХ ЭРХИЙГ ХУУЛИАР ХАМГААЛАХ НЬ

Даалгавар 3.4. Эх сурвалжийг уншаад, асуултын дагуу хамтран ярилцаарай

Америкийн эдийн засагч Мюррей Н.Ротбард “Эрх мэдэл ба зах зээл” хэмээх бүтээлдээ өмчлөх эрхийн мөн чанарыг дараах байдлаар өгүүлжээ.

Маш ул үндэстэй авч үзэх юм бол эрх гэж байхгүй зөвхөн “**өмчлөх эрх**” л байдаг аж. Үүнийг үнэн болохыг баталсан хэд хэдэн утга буй. **Нэгдүгээрт**, хувь хүн өөрөө өөрийнхөө эзэн, өөрийгөө мэддэг гэсэн жам ёсны баримт байна. Хүний эрх дан ганц зах зээлийн нийгэмд хамгаалагддаг. Үнэндээ хүний өмчлөх эрх гэдэг бол өөрийнх нь оршихуйд байдаг, энэ л өмчлөх эрхээс өөрийн бүтээсэн баялгаа өмчлөх боломж бүрдэнэ.

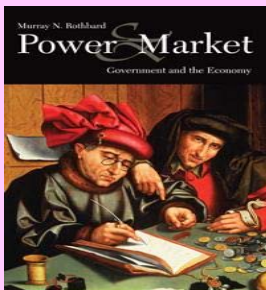
Асуулт:

- Өмчлөх эрхийг яагаад төрөлхөөс заяасан жам ёсны эрх гэж онцлон тэмдэглэсэн вэ?
- Өөр ямар эрх өмчлөх эрхгүйгээр хэрэгжих боломжгүй вэ? Жишээ гарган ярилцана уу?
- Дж.Локк яагаад хувийн өмчийг “эцсийн зорилго бус эрх чөлөөг олж авах хэрэгсэл” гэж үзсэн вэ?
- Өмчтэй хүнд байх давуу талуудыг нэрлэнэ үү?
- Яагаад өмчлөх эрхийг хамгаалах шаардлагатай вэ?

Хоёрдугаарт, хүний аливаа эрх өмчлөх эрх дээр хураангуйлагддаг. Жишээ нь, санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг өөрийн дуртай зүйлээ чөлөөтэй хэлэх гэж ойлгож болно. Нээх их нухацтай биш ч гэсэн хүн хаана ийм эрхтэй байдаг юм вэ? гэсэн асуулт гарна. Лав л бусдын гэр оронд зөвшөөрөлгүй орчихоод би ийм эрхтэй гэж хэлэх боломжгүй. Товчоор хэлэхэд, хүн санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхээ өөрийн хууль ёсоор эзэмшиж, өмчилж байгаа газартаа л эдлэнэ. Тэгэхээр бодит байдалд өмчлөх эрхээс тусдаа “санал бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх” гэсэн зүйл байдаггүй гэсэн үг.

Эх сурвалж: Боаз Д. Либертарианизм эхлэн суралцах бичиг (Хувь хүний эрх чөлөөний философи), УБ., 2005, 97 дахь талаас

Өмнөх сэдэвт хүмүүс өөрийгөө хамгаалуулах, аюулгүй, амар тайван амьдрахын тулд төрийг бий болгож, энэ зорилгын доор төрд нэгдсэн талаар тэмдэглэсэн. Засаг, төр нь иргэдийн өмчийн аюулгүй, баталгаатай байдлыг хангах үүрэг хүлээдэг. Тухайлбал, газар, байшин өмчлөх эрхийг нэгдсэн бүртэлд оруулж, өмчлөх эрхийн гэрчилгээ олгох, таны өмч хөрөнгөд халдсан тохиолдолд хуулийн дагуу хамгаалах гэх мэт.

Тулгуур ойлголт

Өмчлөх эрх гэдэг нь эдийн болон эдийн бус баялагийг ашиглах, эзэмших, захиран зарцуулах боломжийг хэлнэ. Өмчлөх эрхийн агуулгад хамаарах **ашиглах эрх** бол тухайн баялагийн үр шимийг хүртэх, **эзэмших эрх** нь бүрэн хараа хяналтандаа байлгах, **захиран зарцуулах эрх** нь тус баялагийн хувь заяаг шийдвэрлэх боломж юм.

Монгол улсын үндсэн хуулийн 16.3 дугаар зүйлд “хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах” эрхийг баталгаажуулж, Иргэний хуулиар өмчийн харилцааг нарийвчлан зохицуулсан. Монгол улсын Иргэний хууль нь 2002 онд батлагдсан. Тус хуулийн зорилго нь хүмүүсийн хооронд үүсэх эдийн болон эдийн бус баялагтай холбоотой харилцааг зохицуулахад оршино.

Эдийн баялаг гэдэгт хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгийг ойлгодог бол эдийн бус баялагт, оюуны өмч, зохиогчийн эрх, патент, нэр, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд зэрэг хамаарах юм. Эдгээр баялагийг Иргэний хуулиар хамгаалж

байдаг. Оюуны өмчийн эрхийг хамгаалах гол эрх зүйн хэм хэмжээ нь Зохиогчийн болон түүнд хамаарах эрхийн тухай болон Патентийн тухай хууль юм.

Өмчлөх эрх хэдийд, яаж үүсэх вэ?

Даалгавар 2.17. <http://www.legalinfo.mn/law/details/299> линкээр зочилж, Иргэний хуулийн 115-118 дугаар зүйлийг уншиж, дараах тохиолдлуудыг шинжлэн судлаад хууль зүйн үндэслэл бүхий тайлбар хийнэ үү.

№	Эд хөрөнгийг өмчлөх эрхтэй юу?	Тийм	Үгүй	Тайлбар
1	Иргэн “Д” автобусанд явж байхдаа 1.5 сая төгрөгийн үнэтэй гар компьютер олсон байна.			
2	Иргэн “Ч” Зөвлөлтийн цэргийн анги гарах үедээ орхисон гахайн байрыг сумын захиргаанд мэдэгдэж, засаж, сэлбэж 7 жил тасралтгүй эзэмшсэн.			
3	Иргэн “Э” Онгийн хийдийн тууринд дарагдмал үнэт эд зүйл байдгийг бусдаас сонсож өөрөөсөө хөрөнгө хүч гарган хайгуул хийж эрсэн зүйлээ олоход түүний дотор түүхийн дурсгалт зүйл ч байсан байна.			
4	Малчин “А” шуурганд урууж яваа 300 хонь олоод орон нутгийн захиргаанд мэдэгдэж 1.6 жил маллав. Гэтэл алдуул хонины эзэн “Б” ирж бүх малаа үр төлийн хамт авна гэхэд А малын үр төл бол миний өмч гэв.			
5	Иргэн А-г гудамжинд явж байхад үл таних Б хөөрөг худалдаж авахыг санал болгожээ. А хөөргийг үзээд худалдаж авсан. Уг хөөргийг Б нь Д-ээс хулгайлсан бөгөөд энэ талаар А огт мэдээгүй.			

Бид эзэнгүй, гээгдэл, дарагдмал эд хөрөнгө олж авсан тохиолдолд Монгол улсын хуульд заасан ямар зохицуулалт байдаг талаар мэдэж авлаа. Монгол улсын нутаг дэвсгэр дээр амьдарч буй хүн бүр хууль болон гэрээнд заасны дагуу баялагийг өмчлөх эрхтэй болдог. Үүнээс бусад аргаар өмч, хөрөнгөтэй болсон тохиолдолд хууль бус бөгөөд түүнийг үндэслэлгүй хөрөнгөжсөн гэж үздэг. Өмчлөх эрх үүсэх үндэслэлийг дараахи бүдүүвчээс харж болно.

Өмчлөх эрх үүсэх үндэслэл

Гэрээнд заасан үндэслэл

Хуульд заасан үндэслэл

- Худалдах худалдах авах гэрээ
- Арилжааны гэрээ
- Бэлэглэлийн гэрээ
- Зээлийн гэрээ

Эдгээрийг бусдын өмчлөлд хөрөнгө шилжүүлэх гэрээний төрлүүд гэж нэрлэдэг.

- Гүй эд юмс олж авах
 - Эл эд хөрөнгийн олж авах
 - Уул мал олж авах
 - Гдмал үнэт зүйл олж авах
 - Хөрөнгө нийлж, холилдох
 - Хөрөнгийг засах, дахин боловсруулах
 - Хөрөнгийг хувьчлан авах
 - Эд хөрөнгө өв залгамжилж авах
 - Шүүхийн шийдвэрээр
 - Эд хөрөнгийг дайчлан авах
- гэсэн үндэслэлүүд хамаарна.

Бүдүүвч 3.2
хуулиас,

Монгол Улсын Иргэний

Өмчийн харилцаанд зайлшгүй анхаарвал зохих асуудлууд байдаг. Үүнд:

- Өмчийг заавал хууль болон гэрээнд заасан арга замаар олж авах, эс тэгвэл эрх зүйн зөрчил болно
- Хөдлөх эд хөрөнгийг өөрийн эзэмшилд шилжүүлж авсан үеэс өмчлөх эрх үүснэ. Өөрөөр хэлбэл, ном худалдаж авбал номыг өөрийн мэдэлд оруулсан үеэс өмчлөгч болно
- Үл хөдлөх эд хөрөнгийн хувьд худалдах, бэлэгдэх, зээлэх, арилжих аль ч тохиолдолд үйл хөдлөх эд хөрөнгийн бүртгэлийн гэрчилгээ авснаар өмчлөх эрх үүснэ
- Хууль болон гэрээнд заасан үндэслэлээр нэг талд өмчлөх эрх үүсэхэд нөгөө талын өмчлөх эрх дуусгавар болж байдаг.

Өмчлөх эрхээ хэрхэн хэрэгжүүлж, хамгаалах вэ?

Даалгавар 2.17. Тохиолдол шинжлээрэй

Нэг. Иргэн А малаа бэлчээрт гаргахдаа хөрш Б-гийн өмчлөлийн газраар дайрч өнгөрдөг. Өөр гарц байхгүй. Гэтэл хөрш Б хүнсний ногоо тарихаар шийдэж. А-г ногооны талбайд мал оруулахыг хориглосон.

Асуулт:

- А нь эрхээ хэрхэн хэрэгжүүлэх вэ?

Хоёр. Иргэн Д Сүхбаатар аймагт оршин суудаг. Тэр “Нарантуул” захаас 70 000 төгрөгөөр өвлийн гутал худалдан авч 3 өдөр өмссөн байна. Гэтэл гутлын ар талын хатуулгыг буруу нааснаас болж урагдсан. Иргэн Д худалдагчтай уулзаж энэ талаар хэлэхэд, “энэ гутлыг би үйлдвэрлээгүй, надаас шинэ гутал авсан, одоо өмсчихсөн тул буцаах, солих боломжгүй” гэв. Худалдагч Баянзүрх дүүрэгт оршин суудаг.

Асуулт:

- Асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ?
- Иргэн Д-гийн ямар эрх зөрчигдсөн бэ?
- Иргэн Д эрхээ хэрхэн хамгаалах вэ?
- Худалдагчийн тайлбар үндэслэлтэй юу?

Өмчтэй холбоотой харилцаа нь ихэнх тохиолдолд талуудын тохиролцоо буюу гэрээний үндсэн дээр үүсдэг. Эд хөрөнгийг худалдах, худалдан авах, бэлэглэх, хөлслөх, түрээслэх гээд олон төрлийн харилцаанд талууд гэрээ байгуулж оролцоно. Гэрээг заавал бичгээр байгуулахыг шаардахгүй, амаар тохиролцох, автомат машинаас худалдаа хийх гээд бодит үйлдлээр ч байгуулж болно.

Жишээ нь иргэн А нь малаа бэлчээрт гаргахын тулд Б-тэй зөвшилцөн түүний газрыг хязгаартай ашиглах гэрээ байгуулж болно. Үүнийг иргэний хуулийн 151 дүгээр зүйлээр зохицуулсан. Харин А нь Б –ын хэсэг газарт нарийн зам гаргаж, хашаа татаж, малаа бэлчээрт гаргаад хариуд нь Б-д мөнгөн төлбөр төлөх талаар харилцан тохиолцож асуудлыг шийдвэрлэнэ.

Өмчлөх эрх зөрчигдсөн тохиолдол нь гэмт хэргийн шинжгүй эсвэл захиргааны байгууллага, тушаалтны хууль бус шийдвэр үйл ажиллагаатай холбоогүй бол иргэний эрх зүйн зөрчил болно.

Иргэн, хуулийн этгээд гэрээний үүргээ биелүүлээгүй, үйл ажиллагаандаа хариуцлагагүй хандсан зэргээс үйдэлтэй өмч хөрөнгөд хор хохирол учрах, ашиг орлогоо алдах гэх мэт тохиолдолд Иргэний хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргах замаар өөрийн эрхийг хамгаалдаг.

Нэхэмжлэлийг буруутай гэж үзэж байгаа хүнийхээ оршин суугаа газрын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд гаргана. Нэхэмжлэл гаргахдаа түүний бүрдүүлбэрийг бүрэн хангасан байх шаардлагатай. Нэхэмжлэлийн бүрдүүлбэр хангаагүй бол шүүх хүлээн авахгүй.

Тулгуур ойлголт

Нэхэмжлэл гэдэг нь эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус баялагтай холбоотой маргаж байгаа буюу зөрчигдсөн эрх, ашиг сонирхлоо хамгаалахын тулд хуулиар тогтоосон үндэслэл журмын дагуу анхан шатны шүүхээр дамжуулан эрх зөрчигчид тавьж буй шаардлага юм.

Нэхэмжлэл гаргахдаа юу бүрдүүлэх шаардлагатай вэ?

- Нэхэмжлэлийг ямар шүүхэд гаргаж байгаа
- Нэхэмжлэгчийн овог, эцгийн нэр, нэр, хаяг, утасны дугаар, хуулийн этгээд бол оршин байгаа газар
- Эрх зөрчигчийн буюу хэргийн хариуцагчийн овог, эцгийн нэр, нэр, хаяг, хуулийн этгээд бол оноосон нэр, хаяг

- Нэхэмжлэлийн үнэ буюу хэдэг төгрөг нэхэмжилж байгаа талаар бичих, хэрэв эд хөрөнгө гаргуулах нэхэмжлэл бол тухай эд зүйлийн зах зээлийн үнийг бичих
- Улсын тэмдэгтийн хураамж буюу шүүхээс үйлчилгээ үзүүлсний хөлсийг хуульд заасан хэмжээгээр төлж, баримтыг хавсаргах

Иргэний хэрэг шийдвэрлэх ажиллагааны хамгийн гол онцлог бол маргалдагч талууд маргааны үйл баримтыг өөрөө нотлох үүрэг хүлээдэг. Иймээс аливаа төрлийн өмчийн харилцаанд оролцохдоо гэрээ хийх, дансаар мөнгө шилжүүлэх, гэрчлэх хүнтэй байх зэрэг ямар нэг байдлаар үйлдлээ нотлох баримт үлдээж байхыг харилцаанд оролцогчид анхаарах хэрэгтэй болдог.

Нэхэмжлэлийг хэрхэн бичих вэ?

Даалгавар 3.7. Загварын дагуу Нарантуул захаас гутал худалдан авсан иргэн Д-гийн өмнөөс нэхэмжлэл бичээрэй.

.....Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд
 нэхэмжлэл гаргах нь
онысарынөдөр\хот, аймаг, сум\
 Худалдах худалдан авах гэрээнээс үйлдэлтэй
 хохирол гаргуулах тухай

Нэхэмжлэгч:

Хариуцагч

Нэхэмжлэлийн утга

Нэхэмжлэлийн шаардлага:

Нэхэмжлэлийн бүрдүүлбэр:

1. Нэхэмжлэл 2 хувь
2. Улсын тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримт
3. Мөнгө шилжүүлсэн баримт
4.

Нэхэмжлэл гаргасан

\Гарын үсэг\

Монгол улсын эрүүгийн хуулийн 17 дугаар бүлэгт өмчлөх эрхийн эсрэг чиглэсэн 12 төрлийн нийгэмд аюултай үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцож, эрүүгийн ял, шийтгэл оногдуулахаар тусгажээ. Үүнд:

Хулгайлах	Болгоомжгүйгээр эд хөрөнгийг устгах, гэмтээх, үрэгдүүлэх
Дээрэмдэх	Автотээврийн хэрэгслийг зөвшөөрөлгүй авч явах
Залилах	Бусдын эд хөрөнгийг авахаар заналхийлэх
Хөрөнгө завших	Бусдын эд хөрөнгийг хамгаалахад хайнга хандах
Мал хулгайлах	Нотариатч, улсын бүртгэгч өмчлөгчийн эрхийг зөрчих
Эд хөрөнгө устгах, гэмтээх	Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших

Бусдын болон өөрийн өмчлөх эрхэд халдсан энэ төрлийн үйлдлийг шүүхэд бус цагдаагийн байгууллагад хандаж гомдол гаргах, мэдээлэл өгөх замаар өмчлөх эрхийг хамгаална.

Гэртээ хийгээрэй

1. <http://www.legalinfo.mn/law/details/551> линкээр зочилж, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуулийг уншиж судлаад “Хэрэглэгчийн эрхийн хэрэгжилт” сэдвээр эссэ бичээрэй.
2. <http://www.legalinfo.mn/law/details/299> Иргэний хуулийн 243 дугаар зүйл буюу худалдах худалдан авах гэрээний зохицуулалтыг судалж, худалдан авагч ямар эрх, үүрэгтэй талаар тайлбар хийгээрэй.
3. <http://www.legalinfo.mn/law/details/11634> линкээр зочилж, Эрүүгийн хуулийн 17.5-д заасан “Алдаатай гүйлгээ, андуурсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших” гэмт хэрэгт ямар хариуцлага хүлээлгэдэг талаар дэлгэрэнгүй судлаарай.

Сэдэв 3.3 ГЭМТ ХЭРЭГ, ЗӨРЧЛӨӨС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ НЬ

Шударга шийтгэл бол гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх шилдэг арга мөн.

Иммануил Кант

Даалгавар 3.7. Төхиолдол шинжлээд, асуултад хариулт өгөөрэй.

Иргэн Ж-г ажилдаа явсан хойгуур түүний байшингийн цонхоор Б хоёр удаа орж эд зүйлийг нь хулгайлж авсан байна. Б-гийн үйлдлийг хамар хашааны иргэн О харсан боловч энэ талаар хэнд ч хэлээгүй. Дараагийн өдөр нь Ж ажлаасаа чөлөө авч гэртээ Б-г хүлээв. Б дахин ирж цонхоор орох үед Ж түүнийг цохиж биед нь хүндэвтэр гэмтэл учруулжээ.

Асуулт:

- Хэнд хохирол учирсан вэ?
- Хэнд гэм хор учирсан вэ?
- Хэн гэмт хэрэг үйлдсэн вэ?
- Хэрэв та Ж байсан бол ямар үйлдэл хийх вэ?
- Хэрэв та О байсан бол ямар үйлдэл хийх вэ?
- Ж өөрийн өмчлөх эрхээ хуулийн дагуу хамгаалж чадсан уу?
- Ж буруутай юу?

Францын философич, социологич Давид Эмиль Дюркгейм \1858-1917\ “Аливаа нийгэмд гэмт хэрэг, зөрчил байнга оршсоор ирсэн. Олон зууны турш хүн төрөлхтөн

үүнийг үгүй болгохыг хичээсэн ч соёл иргэншилд төвлөрсөн амьдрал буюу хот суурин бий болохын хэрээр улам нэмэгдсээр байна” гэж дүгнэжээ.

Өргөн удам тал нутагт гэрээ барьж аж төрж буй хоёр айлын хувьд хэрэг, зөрчил гарах нь тийм ч элбэг биш байдаг. Харин хүн амын хэт төвлөрөл, суурин соёл иргэншил бүхий бидний амьдарч буй нийгэмд энэ үзэгдэл бага бус байсаар ирсэн. Тиймээс бид бүхэнд гэмт хэрэг, зөрчлийн хохирогч, гэрч, оролцогч болох тохиолдол гарахыг үгүйсгэхгүй. Энэ тохиолдолд буруу алхам хийхгүй, өөрийн эрхийг хамгаалах чадварт суралцах нь энэ цаг үеийн зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага болоод байна.

Гэмт хэрэг, зөрчил ямар ялгаатай вэ?

Эрх зүйн зөрчил гэж хууль, дүрэм, журмыг зөрчсөн буюу эрх зүйн шаардлагын эсрэг чиг үйлдэл хийсэн хэрэг, зөрчил гэнэ. Гэмт хэрэг, зөрчил хариуцлага хүлээлгэхээр эрх зүйн хэмжээнд бусгалдсан, гэм бүрэлтэй үйлдэл, Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг, зөрчил бүх үйлдэл, эс үйлдэл бус зөрчилд захиргааны, эд хөрөнгийн, сахилгын зөрчлүүд хамаарна.

Эрх зүйн зөрчил

Бүдүүвч 3.3. Гэмт

хэрэг, гэмт хэргийн бус зөрчил

Тайлбар : Эс үйлдэл гэдэг нь хуульд заасан үүргийг гүйцэтгэхгүй байхыг хэлдэг. Жишээ нь гэмт хэргийн талаар мэдсэн хэрнээ мэдээлэл өгөхгүй байх нь эс үйлдлээр эрх зүйн зөрчил гаргасанд тооцогдоно.

Даалгавар 3.8. Эх сурвалжтай ажиллаарай.

№	Эрүүгийн хууль 2015 он	Зөрчлийн тухай хууль 2017 он
	<p>Хулгайлах Бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр, нууцаар, хууль бусаар авсан бол хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. Тайлбар: -Энэ үйлдлийн улмаас бага хэмжээний хохирол учруулсан бол гэмт хэрэг үйлдсэнд тооцохгүй.</p>	<p>Хулгайлах Бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр, нууцаар, хууль бусаар авсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг албадан сургалтад хамруулж долоо хоногоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.</p>
	<p>Зохиогчийн эрхийг зөрчих Зохиогчийн эрх болон түүнд хамаарах эрхийг зөрчиж бараа, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэсэн, худалдсан, түгээсэн, улсын хилээр нэвтрүүлсний улмаас зохиогч, эрх эзэмшигчид их хэмжээний хохирол учруулсан бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ.</p>	<p>Зохиогчийн болон түүнд хамаарах эрхийн тухай хууль зөрчих Зохиогчийн эрх болон түүнд хамаарах эрхийн тухай хуулийг зөрчсөн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол зөрчил үйлдэхэд ашигласан эд зүйлс, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж, үйл ажиллагааг зогсоож, учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулж хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.</p>
	<p>Хүүхэдтэй хэрцгий харилцах Багш, сурган хүмүүжүүлэгч, асран хамгаалах үүрэг хүлээсэн хүн үйлдсэн бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс хоёр мянга долоон зуун нэгжтэй</p>	<p>Хүүхдийн эрхийг зөрчих Сургууль, сургуулийн дотуур байр, тэдгээрийн гаднах орчинд сурагч бусад сурагчийг дарамталж, зүй бусаар харьцаж</p>

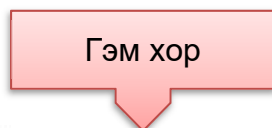
тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас зургаан сар хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ.	сургуульд суралцах боломжгүй байдлыг бий болгосон бол сургуулийн нийгмийн ажилтан, багшийг арван нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, сургуулийн захиргааг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
--	--

✚ Гэмт хэрэг болон гэмт хэргийг бус зөрлийг ялгаатай ба нийтлэг талыг диаграммаар илэрхийлнэ үү?

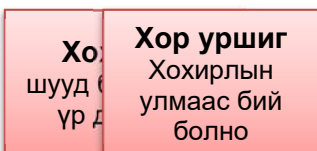

Гэм хор гэж юу вэ?

Эрх зүйд гэм хор, хохирол, хор уршиг хэмээх ойлголтууд нь хоорондоо ойролцоо боловч өөр өөр утга илэрхийлдэг. Эдгээр нь эрх зүйн зөрчил бий болсон, түүний шууд үр дагавраас үйлдэлтэй бий болно.

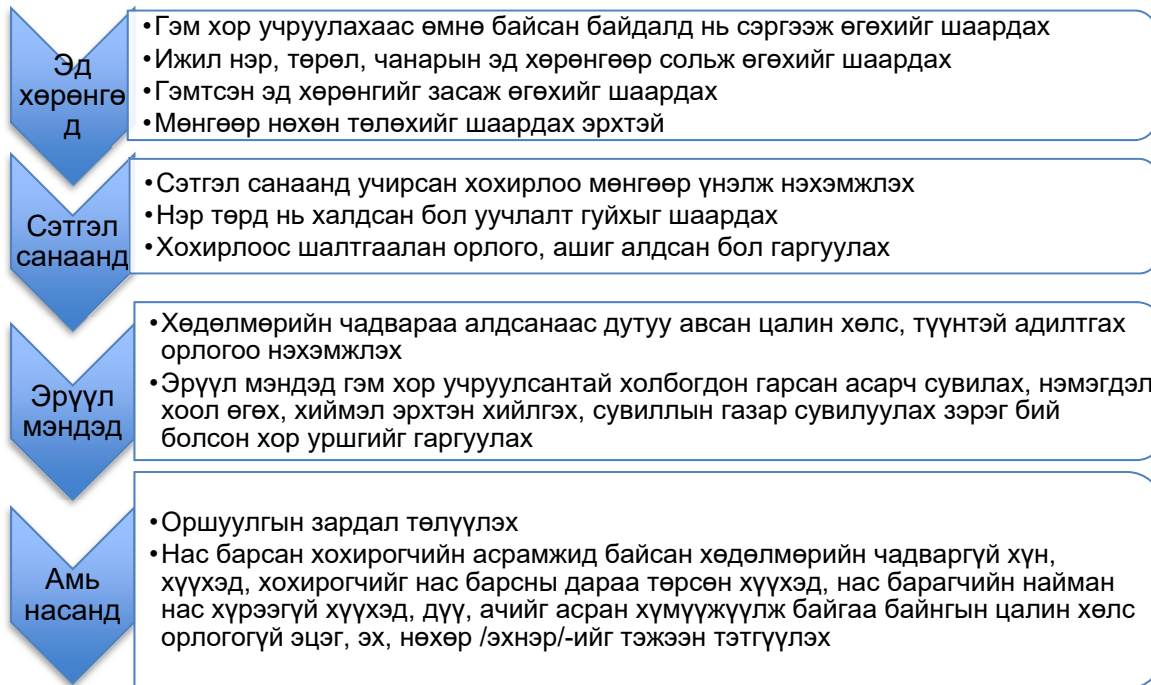
Бүдүүвч 3.3.
Гэм хорын ангилал

Гэм хорыг эд хөрөнгийн болон эд хөрөнгийн бус гэж ангилдаг. Эрх зүйн зөрчлийн улмаас гэм хор учирсан этгээд дараах шаардлагуудыг гаргах эрхтэй юм.

Тулгуур ойлголт

Гэм хор нь хохирол, хор уршиг гэсэн ойлголтыг өөртөө багтаана.
Хохирол. Гэмт хэрэг үйлдсэн, нэр төрд халдсан, гэрээний үүргээ гүйцэтгээгүй гэх зэрэг эрх зүйн зөрчлийн улмаас хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, бусад эрх, эрх чөлөө, аюулгүй байдалд шууд учирсан үр дагавар юм. **Хор уршиг** нь хохирлын улмаас үүссэн үр дагаврыг хэлнэ.

Бүдүүвч 3.3. Гэм хорыг арилгах арга зам. Монгол Улсын Иргэний хуулиас

Хэрэв гэмт хэргийн талаар мэдсэн, хохирсон бол нэн тэргүүнд цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэх ёстой. Гэмт хэргийг таслан зогсоох гэж өөрөө ямар нэг арга хэмжээ авах нь аюултай бөгөөд эсрэгээрээ гэмт хэрэгтэн ч болохыг үгүйсгэхгүй. Мөн хохирогч, гэрч, сэжигтэн аль нь ч байсан өөрөө бие даан тухайн харилцаанд оролцох нь эрсдэлтэй юм. Ийм нөхцөл байдалд хуульч, өмгөөлөгчөөс заавар зөвлөгөө авах нь өөрийн эрхээ хамгаалж, эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх арга юм.

Хууль зүйн туслалцаа авах, өөрийгөө өмгөөлүүлэх нь Үндсэн хуульд заасан эрх юм. Аль хууль хяналтын байгууллага бидэнд ийм боломж, бололцоо бий болгох тал дээр анхаарч ажиллах үүрэгтэй. Бид гэрээ хэлцэл хийх, нэхэмжлэл, хүсэлт, гомдол гаргах гээд олон үйл ажиллагаанд өмгөөлөгчөөс зөвлөгөө авдаг. Энэ нь бидний аливаа эрсдлээс хамгаалах, хор хохирлоос урьдчилан сэргийлэх арга зам мөн.

Өмгөөлөгчийн мэргэжлийн туслалцаа төлбөртэй байна. Төлбөрийг тухайн хэрэг маргааны нөхцөл байдал, гүйцэтгэх ажлын цар хүрээ, зарцуулах цаг хугацаа, өмгөөлөгчийн ажлын дадлага туршлага зэргийг харгалзан үзэж талууд харилцан тохиролцож тогтооно. Хууль зүйн туслалцаа авах хүсэлтэй байгаа хүн өмгөөлөгчтэй бичгээр гэрээ байгуулж, үйлчилгээний хөлс, талуудын эрх, үүрэг, хариуцлагын талаар тусгана. Мөн өмгөөлөгч таны нууцыг хуулийн дагуу хадгалж, эрх ашгийг тууштай хамгаалах үүрэгтэй. Өмгөөлөгч өөрийн чиг үүргийг хангалттай хэмжээнд гүйцэтгээгүй, алдаа дутагдал гаргасан бол түүний үйлдлийн талаар Монголын хуульчдын холбоонд хандаж гомдол мэдээлэл өгч болно. Энэ тохиолдолд тус холбооноос өмгөөлөгчид сануулах, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг нь хасах хүртэл арга хэмжээ авдаг.

Монголын хуульчдын холбоо, Улсын дээд шүүхэд Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй бүх өмгөөлөгчдийн нэгдсэн бүртгэл мэдээлэл хадгалагдсан байдаг. 2018 оны 7 дугаар сарын байдлаар албан ёсны зөвшөөрөлтэй 2738 өмгөөлөгч үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Бид өмгөөлөгч сонгон авах шаардлагатай өмгөөллийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагуудыг

Монголын хуульчдын холбооны <https://www.mglbar.mn/?action=reference> линк, Улсын дээд шүүхийн <http://www.supremecourt.mn/umguulugch/index> линкээр зочилж, бүх өмгөөлөгчдийн мэдээлэл, мэргэшсэн чиглэл, ажлын туршлагын талаар олж мэдэж болно.

Манай Улс 2013 онд “Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид үзүүлэх хууль зүйн туслалцааны тухай” хууль баталсан байдаг. Энэ хуулиар гэмт хэрэгт ялалагдаж байгаа хүнд төлбөрийн чадваргүй этгээдэд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх хуульчийг төрөөс “улсын өмгөөлөгч” хэмээх нэрээр томилж ажиллуулахаар болсон байна. Одоогоор улсын хэмжээнд 32 салбарт 58 улсын өмгөөлөгч ажиллаж байна. Гэхдээ төлбөрийн чадваргүй гээд л шууд улсын өмгөөлөгч авах боломжгүй юм. Цагдаагийн байгууллага, шүүхэд Төлбөрийн чадваргүйн улмаас өмгөөлөгч оролцуулах хүсэлт гаргаж, тэдгээр байгууллагаас улсын өмгөөлөгчөөс туслалцаа авах боломжийг бүрдүүлж өгдөг.

Гэртээ хийгээрэй

Тохиолдлын шинжлээрэй.

Иргэн А нь Б-гийн машин мөргөсний улмаас Б-гийн биед хүнд гэмтэл учирч, 3 сарын турш эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлсэн байна.

Гэмт хэргийн улмаас учирсан гэм хорыг тодорхойлно уу?

Иргэн Б нь өөр учирсан хохирлоо арилгуулахын тулд ямар ямар шаардлага гаргаж болох вэ?

Иргэн Б-д та ямар зөвлөгөө өгөх вэ?

Сэдэв 3.4. Захиргаа, иргэдийн хоорондын маргааныг хянан шийдвэрлэх нь:

Хүүхдүүдээ бид 10-р ангид Захиргааны байгууллагаас захиргааны акт гаргадаг тухай судалсан. Захиргааны байгууллагаас гаргасан захиргааны акт нь иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолыг хөндсөн гэж үзвэл тухайн захиргааны актыг гаргасан захиргааны байгууллагын дээд шатны захиргаа болон албан тушаалтанд хандан иргэн, хуулийн этгээд гомдол гарган шийдвэрлүүлдэг.

Даалгавар 3.4.1. Тохиолдол шинжлээрэй.

Баянгол дүүргийн Засаг дарга 2017 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрийн 59 дүгээр захирамжаар иргэн Б-д, мөн оны 6 дугаар сарын 22-ны өдрийн 274 дүгээр захирамжаар иргэн Г-д газар олгохдоо иргэн Б-ийн нэр дээр байдаг “Очир” дэлгүүрийн газартай давхцал бүхий хэсгийг давхардуулан олгосон байна.

Асуулт:

1. Засаг даргын гаргасан захирамж нь захиргааны акт мөн үү?
2. Дээрх тохиолдолд хэний эрх ашиг зөрчигдсөн вэ?
3. Зөрчигдсэн эрхээ хамгаалахын тулд иргэн хаана хандаж гомдол гаргах эрхтэй вэ?
4. Гомдолыг ямар хугацаанд хэрхэн шийдвэрлэх вэ?

Захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааны гол шинж нь өдөр тутмын тасралтгүй байдаг оршиж байдаг. Захиргаа нь захиргааны актыг дангаар батлан гаргах давуу эрхтэй байдаг тул түүний үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт маш чухал байдаг. Энэ хяналтыг Захиргааны хэргийн шүүх хэрэгжүүлдэг. Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасны дагуу иргэн, хуулийн этгээдээс тэдгээрийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолыг зөрчсөн гэх захиргааны акттай холбоотой гомдол, нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үндсэн 2 төрөлд хуваагддаг. Үүнд:

1. Гомдлыг захиргааны байгууллагаас хянан шийдвэрлэх ажиллагаа
2. Нэхэмжлэлийг шүүхээс хянан шийдвэрлэх ажиллагаа

зарчим мөн”, 16 дугаар зүйлийн 12-т “Монгол Улсын иргэн төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх эрхтэй. Төрийн байгууллага албан тушаалтан нь иргэдийн өргөдөл гомдлыг хуулийн дагуу шийдвэрлэх үүрэгтэй” гэсэн заалтын дагуу Захиргааны хэргийг урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааг шүүх бус дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтан явуулдаг. Захиргааны хэргийг урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа нь:

1. Нийтийн захиргааны байгууллагад өөрийн хяналтыг хэрэгжүүлэх боломж олгодог
2. Иргэдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолыг захиргааны хэргийг урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хамгаалахад чиглэгдсэн байдаг.

Тулгуур ойлголт

“Шууд харъяалах дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтан”

Тухайн захиргааны байгууллагыг байгуулах, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах, албан тушаалтныг сонгох, томилох, тэдний гаргасан захиргааны актыг өөрчлөх буюу хүчингүй болгох эрх бүхий шууд удирдах захиргааны байгууллага, захиргааны албан тушаалтан. Жишээ нь: Дүүргийн Засаг даргыг шууд харъяалах дээд шатны захиргааны албан тушаалтан нь нийслэлийн Засаг дарга байна.

Төрийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, үйл ажиллагаагаар иргэдийн хуулиар хамгаалагдсан эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзэж сэргээлгэхээр гаргасан хүсэлтийг гомдол гэх бөгөөд захиргааны байгууллагын энэхүү гадагш чиглэсэн үйлдэлд дээд шатны захиргааны байгууллага зүгээс тавих хяналтын ажиллагаа иргэн, хуулийн этгээд гомдол гаргаснаар эхэлнэ.

1. Захиргааны акт хууль тогтоомжид нийцсэн эсэхийг шалгах,
2. Гомдол гаргагчид тухайн актыг шийдвэрлэх хугацаа, газрыг мэдэгдэж, түүнийг байлцуулах Гомдлыг хүлээж авсан байгууллага, албан тушаалтан маргаантай захиргааны актын биелэлтийг гомдол бүхий хэргийг хянан шийдвэрлэх хүртэл түдгэлзүүлж болно. Захиргааны хэргийг урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа нь гомдлыг дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтан хүлээн авснаар эхэлж, эцсийн шийдвэр гаргаснаар дуусна.

Захиргааны байгууллагад гомдол гаргах хугацаа: Иргэн, хуулийн этгээдээс гомдол гаргах ерөнхий хугацааг 30 хоногийн дотор байхаар тогтоож өгсөн. Тухайн гомдол гаргагч холбогдох захиргааны актыг “хүлээн авсан, эсхүл мэдсэн” үеэс эхлэн тоолно. Өөрөөр хэлбэл холбогдох актыг өгөөгүй, мэдэгдээгүй бол хугацаа тоологдохгүй гэсэн үг. Гомдол гаргагч 30 хоногийн хугацаандаа хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр гомдлоо гаргаагүй бол холбогдох захиргааны актад гомдол гаргах эрхээ алдана. Тэгэхээр хугацаа хэтэрсэн гэсэн үндэслэлээр шууд харъяалах дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтан гомдлыг буцаавал иргэн, хуулийн этгээд шүүхэд нэхэмжлэл гаргах эрхгүй болно. Зайлшгүй хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хугацаа хэтэрсэн тохиолдолд гомдол хүлээн авсан захиргааны байгууллага, албан тушаалтан хугацаа хэтэрсэнээс хойшхи 3 сарын дотор уг хугацааг нөхөн сэргээж болохоор Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд зохицуулсан байгаа.

Захиргааны хэргийг урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч:

1. Хэргийн оролцогч - Гомдол гаргаж буй иргэн, хуулийн этгээд, хариуцагч болох захиргааны байгууллага албан тушаалтан, гуравдагч этгээдийг хэлнэ.
 2. Бусад оролцогч - Бусад оролцогч гэж уг ажиллагаанд туслах чиг үүрэг бүхий этгээд. Жишээ нь: гэрч, өмгөөлөгч, хэлмэрч, шинжээч, орчуулагч гэх мэт
- Урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны хариуцагч нь тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэж байгаа захиргааны байгууллага, албан тушаалтны шууд харъяалах

доод шатны захиргааны байгууллага албан тушаалтан байна. Жишээ нь: Нийслэлийн засаг даргад урьдчилан шийдвэрлэх журмаар хандаж байгаа хэргийн хариуцагч нь дүүргийн Засаг дарга байна.

Гомдол гаргагчийн гомдлыг түүнд мэдэгдсээр байхад ирээгүй тохиолдолд тэдгээрийг оролцуулахгүйгээр шийдвэрлэж болохоор хуульчилсан байдаг. Дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан шийдвэрээ өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд, шууд харъяалах доод шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтнаас хараат бус, бие даан гаргана. Захиргааны байгууллага, албан тушаалтан 30 хоногийн дотор гомдлыг хянаад дараах шийдвэрийн аль нэгийг гаргана.

1. Захиргааны акт илт хууль бус болохыг хүлээн зөвшөөрөх
2. Захиргааны актыг бүхэлд нь эсвэл холбогдох хэсгийг хүчингүй болгох
3. Дахин захиргааны акт гаргахыг даалгах

Шийдвэрлэсэн хариуг захиргааны байгууллага, албан тушаалтан гомдол гаргагчид заавал мэдэгдэх үүрэгтэй. Энэ нь Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.4-т тодорхой заасан байдаг.

Даалгавар 3.4.2. Дараах тохиолдлыг шинжлээд өгөгдсөн асуултанд хариулаарай

Иргэн Б, Т нар захиргааны хэргийн шүүхэд хандан гаргасан нэхэмжлэлдээ Баянгол дүүргийн 16 дугаар хороо, Гандантэгчлэн хийдийн урд гудамжинд 2015 оноос хойш ТҮЦ ажиллуулж өөрсдийн амьдрал ахуйгаа залгуулж ирсэн. 2017 онд ТҮЦ байсан газартаа хамтран 18 м.кв талбайд палкан байшин барьсан бөгөөд байшингийн голоор хаалт хийн 2 хаалга гаргаж тус тусдаа үйл ажиллагаа явуулах болсон. Уг байшингийн суурийн хэмжээний газар Б-ийн нэр дээр Баянгол дүүргийн Газрын албанд бүртгэлтэй бөгөөд газар ашиглах гэрээ байгуулж жил бүр 82080 төгрөгийг газар ашигласны хураамжид төлж хуулийн дагуу ашиглаж ирсэн. Гэтэл бидний байшингийн урд талын залгаа байшингийн эзэн Г нь байшингийн чинь тал миний газар дээр байна. Газар чөлөөлж өг” хэмээн шаардах болсон. Энэ асуудлыг хуулийн дагуу шийдвэрлэж өгнө үү гэжээ.

Асуулт:

1. Захиргааны хэргийн шүүх нэхэмжлэлийг хүлээн авах уу?
2. Захиргааны хэргийн оролцогчдыг тодорхойлно уу?
3. Нэхэмжлэлийг ямар хугацаанд хэрхэн шийдвэрлэх вэ?

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагаа: Захиргааны хэргийн шүүхэд хандахаас өмнө иргэн, хуулийн этгээд (нэхэмжлэгч) –эд тавигддаг хамгийн гол шаардлага бол гомдлоо захиргааны журмаар урьдчилан шийдвэрлүүлсэн байх явдал юм. Тухайн хууль бус шийдвэр, үйл ажиллагааг гаргасан захиргааны байгууллага, албан тушаалтныг шууд харьяалдаг дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд хандаж Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуульд заасан шаардлагыг хангасан гомдол гаргах ёстой. Дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтныг тодорхойлоход хүндрэлтэй байвал тухайн албан тушаалтныг томилж, чөлөөлдөг, эсхүл шийдвэрийг хүчингүй болгох эрхтэй байх шинжийг голлон анхаарах нь зүйтэй байдаг. Хэрэв шууд харъяалах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан байхгүй тохиолдолд “гомдлоо захиргааны журмаар урьдчилан шийдвэрлүүлэх” шаардлага тавигдахгүй, шууд захиргааны хэргийн шүүхэд хандах эрхтэй. Захиргааны байгууллагын хууль бус актын улмаас эрх нь зөрчигдсөн иргэн, хуулийн этгээд нь дээд шатны захиргааны байгууллага, эсхүл гомдлыг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий захиргааны байгууллагаас гаргасан шийдвэрийг эс зөвшөөрсөн бол

шийдвэрийг мэдэгдсэнээс хойш захиргааны хэргийн шүүхэд 30 хоногийн дотор нэхэмжлэл гаргана:

Тулгуур ойлголт

Нэхэмжлэл

Иргэн, хуулийн этгээдээс захиргааны хууль бус актад холбогдуулан өөрийн зөрчигдсөн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолоо хамгаалуулахаар захиргааны хэргийн шүүхэд хандан гаргасан эрх зүйн үр дагавар бүхий шаардлага.

Гуравдагч этгээд

Тухайн захиргааны актын талаар бие даасан шаардлага гаргасан, эсхүл уг актын улмаас эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдсөн буюу хөндөгдөж болзошгүй байгаа бөгөөд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцуулах нь зүйтэй гэж захиргааны хэргийн шүүх шийдвэрлэсэн иргэн, хуулийн этгээдийг хэлнэ.

Нэхэмжлэлийг шүүхэд бичгээр гаргах бөгөөд түүнд нэхэмжлэгч, эсхүл түүний төлөөлөгч гарын үсэг зурсан байна. Нэхэмжлэлд дараахь зүйлийг тусгана:

1. нэхэмжлэлийг захиргааны хэргийн аль шүүхэд гаргаж байгаа;
2. нэхэмжлэгчийн ургийн овог, эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, оршин суугаа газрын хаяг, хуулийн этгээд бол нэр, оршин байгаа газрын хаяг;
3. хариуцагчийн нэр, оршин байгаа газрын хаяг;
4. нэхэмжлэлийн шаардлага, түүний үндэслэл;
5. улсын тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримт, эсхүл чөлөөлөгдөх хүсэлт, түүнийг нотлох баримт;
6. хавсаргасан баримт бичгийн жагсаалт;
7. холбоо барих утас, факс, цахим хаяг.

Захиргааны хэрэгт өнгөц харвал иргэн - захиргааны байгууллага гэсэн хоёр маргагч талууд байдаг боловч ихэнх хэрэгт “гуравдагч этгээд” оролцдог. Шүүхээс хоёр талын маргааныг хянаад гаргах шийдвэр нь өөр бусад (гуравдагч) этгээдийн эрх ашгийг хөндөж болзошгүй тохиолдолд шүүх санаачлагаараа эсвэл тухайн этгээдийн хүсэлтээр хэргийг шийдвэрлэх ажиллагаанд “гуравдагч этгээд” -ээр татан оролцуулдаг. Ингэснээр “гуравдагч этгээд” нь тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох, өөрийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, нотлох баримт гаргах гэх мэт эрхийг эдлэх боломжтой хэргийн оролцогч болдог. Захиргааны хууль бус актын улмаас иргэн, хуулийн этгээдийн эрх ашиг зөрчигдсөн тохиолдолд шүүхэд хандан гаргаж байгаа нэхэмжлэлийн шаардлага, түүний үндэслэл нь дараах агуулгатай байдаг. Үүнд:

- захиргааны акт, захиргааны гэрээг хүчингүй болгуулах, илт хууль бус болохыг тогтоолгох, эсхүл эс үйлдэхүй хууль бус болохыг тогтоолгох, захиргааны акт гаргуулахыг даалгах нэхэмжлэлийн хувьд нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хэрхэн зөрчигдсөн;
- хохирол гаргуулах нэхэмжлэлийн хувьд захиргааны байгууллага ямар үүргээ биелүүлээгүйгээс, эсхүл захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас нэхэмжлэгчид ямар хохирол учирсан, түүнийг хэрхэн шийдвэрлүүлэх;
- нийтийн эрх зүйн харилцаа байгаа эсэхийг тогтоолгох нэхэмжлэлийн хувьд эрх зүйн харилцаа байгаа эсэхийг тогтоолгосноор нэхэмжлэгчид ямар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол үүсэхийг;
- захиргааны байгууллагаас гаргах нэхэмжлэлийн хувьд ямар хууль зөрчигдсөн, эсхүл нийтийн эрх зүйн ямар чиг үүргээ хэрэгжүүлэх боломжгүйд хүрсэн;
- нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн нэхэмжлэл гаргаж байгаа этгээдийн хувьд маргаж байгаа асуудлын талаар хангалттай сонирхол илэрхийлсэн байх бөгөөд нийтийн ямар ашиг сонирхол хэрхэн зөрчигдсөн, эсхүл зөрчигдөж болзошгүй;

- захиргааны хэм хэмжээний актыг хүчингүй болгох, хүчин төгөлдөр бус болохыг тогтоолгох нэхэмжлэлийн хувьд хүн, хуулийн этгээдийн ямар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол хэрхэн зөрчигдсөн, эсхүл зөрчигдөж болзошгүй болон ямар хуультай зөрчилдсөн.

Нэхэмжлэлийг хариуцагчийн тоогоор хувилж өгнө. Нэхэмжлэлийг тухайн захиргааны хэргийн шүүх хүлээн авч, хүлээн авсан он, сар, өдөр, цаг, минут, нэхэмжлэл, түүнд хавсаргасан баримт бичгийн хуудасны тоог тэмдэглэн нэхэмжлэл бүртгэх дэвтэрт бүртгэж баримтжуулна. Шүүгч нэхэмжлэлийг хүлээн авсан, өдрөөс хойш долоо хоногийн дотор хэрэг үүсгэх тухай захирамж гаргана. Хэрэг үүсгэсэн өдрөөс хойш нийслэлд долоо, орон нутагт 14 хоногийн дотор шүүх нэхэмжлэлийг хариуцагчид гардуулна. Хариуцагч нэхэмжлэлийг хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор, эсхүл шүүгчээс тогтоосон хугацаанд нэхэмжлэлийн шаардлагыг зөвшөөрөх эсэх талаар бичгээр хариу тайлбар гаргах бөгөөд тайлбартаа үндэслэлийг зааж, нотлох баримтаа хамтад нь гаргаж ирүүлнэ.

Тулгуур ойлголт		
Нотлох баримт		
Хэргийн төлөөлөгч, шаардлага байгаа, шүүх хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий, хуульд заасан арга хэрэгслээр олж авсан бодит нөхцөл байдлыг тогтооход шаардлагатай аливаа баримтат мэдээллийг хэлнэ.	оролцогч, өмгөөлөгч	тэдгээрийн өөрийн үндэслэж хянан бүхий, олж авсан баримтат
Нотлох баримтыг гаргах, цуглуулах		
Хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг цуглуулах үүргийг захиргааны хэргийн шүүх гүйцэтгэнэ. Захиргааны хэргийн шүүх нотлох баримтыг байгууллага, албан тушаалтан, хүнээс гаргаж өгөхийг шаардах эрхтэй бөгөөд холбогдох этгээд шаардлагыг биелүүлэх үүрэгтэй.		

Нотлох баримт нь хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчийн тайлбар, гэрчийн мэдүүлэг, бичмэл, цахим баримт, эд мөрийн баримт, эсхүл баримт бичиг, шинжээчийн дүгнэлт, кино ба гэрэл зураг, зураглал, дууны, дүрсний, дуу-дүрсний бичлэг, ул мөрнөөс буулгаж авсан хэв, үзлэг, туршилт, таньж олуулах ажиллагааны болон шүүх хуралдааны тэмдэглэл зэрэг нотолгооны хэрэгслээр тогтоогдоно.

Хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг цуглуулах үүргийг захиргааны хэргийн шүүх гүйцэтгэнэ. Захиргааны хэргийн шүүх хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг байгууллага, албан тушаалтан, хүнээс гаргаж өгөхийг шаардах эрхтэй бөгөөд холбогдох этгээд шаардлагыг биелүүлэх үүрэгтэй байдаг.

.Анхан шатны шүүхээс захиргааны хэргийг шүүх хуралдаанаар хянан хэлэлцээд дараахь шийдвэрийг гаргана:

- Захиргааны акт хууль бус бөгөөд түүний улмаас нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн болох нь тогтоогдвол түүнийг хүчингүй болгох;
- Захиргааны акт илт хууль бус болохыг тогтоох;
- Төлбөр тогтоосон захиргааны актын төлбөрийн хэмжээг багасгах;
- Захиргааны байгууллагын хууль бус үйл ажиллагааны улмаас иргэн, хуулийн этгээдэд учруулсан хохирлыг гаргуулах, хохирлын хэмжээг өөрчилж тогтоох;
- Захиргааны хэм хэмжээний акт хууль бус бөгөөд түүний улмаас нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн, эсхүл

- зөрчигдөж болзошгүй нь тогтоогдсон бол түүнийг хүчингүй болгох, эсхүл хүчин төгөлдөр бус болохыг тогтоох;
- Захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас нийтийн ашиг сонирхол зөрчигдсөн, эсхүл зөрчигдөж болзошгүй нь тогтоогдсон бол түүнийг хүчингүй болгох, илт хууль бус болохыг тогтоох;
 - Нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүхэлд нь хангах;
 - Нэхэмжлэлийн шаардлагын зарим хэсгийг хангаж, үлдсэнийг хэрэгсэхгүй болгох;
 - Нэхэмжлэлийг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгох.

Захиргааны хэргийн оролцогчид анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг эс зөвшөөрвөл 14 хоногийн дотор захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхэд хандан гомдол гаргах эрхтэй. Давж заалдах гомдлыг шийдвэр гаргасан шүүхээр дамжуулан гаргана. Давж заалдах гомдлын үндэслэлд анхан шатны шүүхээр хэлэлцээгүй шинэ нотлох баримтыг заах эрхгүй байдаг. Давж заалдах гомдол гарсан хэргийг давж заалдах шатны шүүх хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэнэ. Давж заалдах шатны шүүх анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах гомдлын хүрээнд хянах ба хэргийн хоёр, түүнээс дээш оролцогч гомдол гаргасан, эсхүл нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн гомдол гаргасан тохиолдолд хэргийг бүхэлд нь хянан үзэх үүрэгтэй. Давж заалдах журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэсэн шүүх нь анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хэвээр үлдээх, өөрчлөх, хүчингүй болгох шийдвэрийн аль нэгийг тусгасан магадлал гаргана. Хэргийн оролцогчид магадлалыг гардан авсанаас хойш 14 хоногийн дотор хяналтын журмаар гомдол гаргаж болно. Хяналтын журмаар гаргасан гомдлыг уг хэргийг анхан шатны журмаар хянан шийдвэрлэсэн шүүх хүлээж авна. Хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгч гомдлын талаар тайлбараа гаргах эрхтэй байдаг. Гомдол хүлээж авсан шүүх хэрэгт улсын тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримт, хэргийн оролцогчдын гомдлыг хавсарган гомдлыг хүлээж авсан өдрөөс хойш нийслэлд гурван хоногийн дотор, орон нутагт 14 хоногийн дотор Улсын дээд шүүхэд хүргүүлнэ.

Улсын дээд шүүх хэргийг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэнэ. Улсын дээд шүүх хяналтын журмаар хэргийг дараахь байдлаар хянан шийдвэрлэж тогтоол гаргана:

- шийдвэр, магадлалыг хэвээр үлдээж, гомдлыг хангахгүй орхих;
- шийдвэр, магадлалд өөрчлөлт оруулах;
- магадлалыг бүхэлд нь, эсхүл зарим хэсгийг хүчингүй болгож, шийдвэрийг хэвээр үлдээх, эсхүл өөрчлөх;
- шийдвэр, магадлалыг хүчингүй болгож, хэргийг болон нэхэмжлэлийг хэрэгсэхгүй болгох, эсхүл нэхэмжлэлийг хангах;
- шийдвэр, магадлалыг хүчингүй болгож, хэргийг дахин хэлэлцүүлэхээр анхан болон давж заалдах шатны шүүхэд буцаах.

Захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэсэн Улсын дээд шүүхийн тогтоол нь эцсийн шийдвэр байна.

Гэртээ хийгээрэй

Нэмж судлаарай

4. Захиргаа, иргэдийн хооронд үүсдэг маргааны төрлүүдийг судлан дүн шинжилгээ хийгээрэй.
5. Захиргааны байгууллагаас гаргасан актын улмаас эрх ашиг нь зөрчигдсөн бодит тохиолдолыг олж зөрчигдсэн эрхээ хэрхэн хамгаалах талаар гэр бүл, найз нөхөддөө зөвлөгөө өгөөрэй.

1. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2016 он
2. Захиргааны ерөнхий хууль, 2015 он

Сэдэв 3.5. ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ҮНДЭСНИЙ БОЛОН ОЛОН УЛСЫН МЕХАНИЗМ

Даалгавар 3.5.1. Эх сурвалжтай ажиллан дараах асуултад хариулаарай.

Судалгаанд оролцсон хүүхдүүдийн 277 буюу 52.3 хувь нь ямар нэг байдлаар мориноосоо унаж байсан бөгөөд унах болсон шалтгаан нь 121 буюу 43.6 хувь нь замын хальтиргаанаас, 83 буюу 29.9

Асуулт :

1. Эх сурвалжид хүний ямар ямар эрх зөрчигдөж байна вэ?
2. Хүний эрхийг төр хэрхэн хамгаалах үүрэгтэй вэ?
3. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцоонд ямар байгууллагууд ордог вэ?
4. Эдгээр байгууллагууд хүний эрхийг хамгаалах үүргийнхээ дагуу ямар үйл ажиллагааг явуулдаг вэ?
5. Хүлээсэн үүргээ хэрхэн хэрэгжүүлж байгаа талаар дүгнэн ярилцаарай.

80 буюу 28.8 хувь, огт өмсөөгүй байсан гэж 52 буюу 18.7 хувь нь хариулсан байна.

.....Хавар, өвлийн хурдан морины уралдаанд хүүхдийг хичээл, сургуулиас нь чөлөө авах, таслуулах зэргээр хөндийрүүлж, хоцрогдуудах, сурлагын түвшинг бууруулах, цаашилбал хичээл сургуульд дургүй болж сургуулиас гарах, завсардах зэрэг сөрөг асуудлуудыг дагуулсаар байна.

Эх сурвалж: "Хурдан морины хаврын уралдаан ба хүүхдийн эрх" ХЭҮК, ОУ-ын Хөдөлмөрийн байгууллага, УБ 2015 он

Дэс

- **Хүноэтгэх** : Тухайн эрхийг эдлэхэд ямарваа нэгэн саад учруулахгүй, зөрчихгүй байхыг ойлгодог. Төрийн зүгээс хүмүүсийн эрхээ эдлэх гэсэн үйлдлийг хязгаарлах, хууль зөрчсөн үйл ажиллагаа явуулж болохгүй (жишээлбэл, эрүүдэн шүүх, хууль бусаар баривчлах, хүчээр нүүлгэх гэх мэт).
- **Хангах**: Хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчигдсэн эрхийг нь сэргээх, хохирлыг арилгах бүтэц, тогтолцоог бий болгох боловсронгуй хууль тогтоомж батлахыг ойлгодог.
- **Хамгаалах**: Хүний эрхийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн баталгааг бий болгох (үйлчилгээний хүртээмжийг амар хялбар болгох, эмзэг бүлгийг эн тэргүүнд анхаарч, тэгш байдлыг бүрдүүлэх) арга хэмжээг авна гэсэн үүргийг хүлээдэг.

Эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн хувьд хүний эрхийн талаар төр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй буюу зохих ёсоор биелүүлээгүй, эсхүл үүргээ биелүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ авч, үр дүнд хүрээгүй тохиолдолд хүний эрхийн зөрчил үүснэ. Хүний эрхийн зөрчил нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, нэгдэн орсон олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан хүний эрхийн хэрэгжилтээр тодорхойлогдох боловч эрүү, иргэн, захиргааны эрх зүй гэх мэт салбар эрх зүйгээр зохицуулах харилцаанаас үүдэн гарсан зөрчил нь хүний эрхийн зөрчилд хамаарахгүй. Харин Хүний эрхийн онол талаас сонгодог утгаар нь авч үзвэл төр, төрийн байгууллага, албан тушаалтнаас хүний эрхийг хүндэтгэх, хангах, хамгаалах үүргээ биелүүлж чадахгүй байгаагаас үүдэн гарч буй зөрчлийг хүний эрхийн зөрчил хэмээн нийтлэг утгаар нь ойлгоно. Түүнчлэн төр хүний эрхийн хамгаалалтыг сулруулах, түүнээс татгалзах нь хүний эрхийн ноцтой зөрчилд тооцогддог. Иймээс төр нь дотооддоо хүний эрхийг хангахдаа өөрийн тогтолцоог сайтар ажиллуулах үүрэг хүлээдэг. Эдгээр тогтолцоог нийтэд нь хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцоо хэмээн нэрийддэг.

Төрийн хүний эрхийг хамгаалах чиг үүрэг

Чиг үүрэг	Хууль тогтоох	Гүйцэтгэх эрх мэдэл	Шүүх эрх мэдэл
Байгууллага	Улсын их хурал	Засгийн газар	Шүүх
Үйл ажиллагаа	Хууль тогтоох замаар хүний эрхийг хангах бодлого, эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, ЗГ-ын үйл ажиллагаанд хяналт тавих	Хүний эрхийн талаарх хууль тогтоомж, олон улсын гэрээний биелэлтийг хангах, үр дүнг УИХ, НҮБ-д тогтмол тайлагнах	Хүний эрх зөрчсөн тухай нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэх, зөрчигдсэн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх

Тулгуур ойлголт

Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцоо:

МУ-ын Үндсэн хуульд зааснаар төр нь хүний эрхийн талаар хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд тодорхой байгууллага, тогтолцоог бүрдүүлэн ажилладаг.

Хүний эрхийн зөрчил:

Үндэсний хууль тогтоомж, олон улсын болон бүс нутгийн гэрээ, конвенцоор баталгаажуулсан хүний эрхийг төр өөрийнхөө ямар нэгэн үйлдлээр зөрчсөн, эсхүл төрөөс хэрэгжүүлэх эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үүрэг биелэгдээгүй байхыг хэлнэ.

Монгол улсад хүний эрхийн асуудлыг хариуцсан, үүрэг хүлээсэн албан бүтэц механизм нь УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо, Хүний эрхийн үндэсний комис, шүүх, иргэний нийгмийн байгууллагууд, Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хороо, түүний ажлын алба болон аймаг нийслэл дэх салбар хороодоос бүрдэнэ.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 24 дүгээр зүйлд заасны дагуу Хүний эрхийн дэд хороо нь хүний эрх, эрх чөлөөний баталгаа, өршөөл, цагаачлал, иргэний харьяаллын асуудлаар шалгалт, судалгаа хийх, холбогдох мэдээлэл авах, зохих албан тушаалтан, иргэд, байгууллагаас тайлбар авах, өөрийн байгуулсан дагнасан буюу хамтарсан ажлын хэсгээр хяналт шалгалт хийлгэх, эрхэлсэн асуудлаараа тогтоол гаргах, Улсын Их Хурлын шийдвэрийн төсөл боловсруулж харьяалах Байнгын хорооны хуралдаанаар хэлэлцүүлэх эрхтэйгээс гадна өөрийн харьяалагдах Байнгын хорооны эрхлэх асуудлын тодорхой хэсгийг дагнан хариуцаж бодлогын баримт бичиг, асуудал боловсруулах буюу санал, дүгнэлт гаргаж, түүнийгээ

харьяалагдах Байнгын хороонд, шаардлагатай бол Байнгын хороогоор уламжлан Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэх эрх хэмжээтэй билээ

Улсын их хурлын түвшинд хүний эрх, эрх чөлөөний баталгааг ханган шалгах, хянах эрхийг Хүний эрхийн дэд хороо хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц механизмын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь яах аргагүй хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагууд /ИНБ/ юм. Иргэний нийгмийн байгууллагууд нь хүний эрхийн чиглэлээр дараах үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг. Үүнд:

- Олон улсын гэрээний хэрэгжилтэд хяналт тавих, Засгийн газраас хэрэгжүүлэхийг шаардах
- Хүний эрхийн асуудлаар судалгаа явуулах, мэдээллээр хангах
- Хүний эрхийн боловсрол олгох
- Хүний эрхийн талаар зөвлөгөө өгөх, зөвлөмж гаргах
- Эрх нь зөрчигдсөн хүмүүсийг хамгаалах үйлчилгээ үзүүлэх

Хүний эрхийг хамгаалах тогтолцоо нь түүнийг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчихтэй тэмцэх, зөрчсөн тохиолдолд эрхийг нь сэргээх, хохирлыг арилгахад чиглэдэг. Хүний эрхийг хамгаалах төрийн механизмыг үр дүнтэй ажиллахыг шаардах, хяналт тавих, хөндлөнгөөс нөлөөлөх үүргийг хүний эрхийн үндсэний байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагууд хүлээж байдаг.

Даалгавар 3.5.2. Дараах тохиолдлыг шинжлээд өгөгдсөн асуултанд хариулаарай

“Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 02 дугаар сарын 22-ны өдрийн 63 дугаар тогтоолыг хууль бус байсан болохыг тогтоолгох, уг тогтоолын дагуу 2017 оны 3 дугаар сарын 05-ны өдөр Төв аймгийн Аргалант суманд зохион байгуулагдсан Дүнжингарав уралдаан хууль бус байсан болохыг тогтоох, Засгийн газарт жил бүрийн 10 дугаар сарын 01-ний өдрөөс 5 дугаар сарын 01-ний өдөр хүртэл улс, аймаг, сумын хэмжээний хурдан морины уралдаан бэлтгэл шат болон уралдааны явцад хүүхдээр морь унуулах, аливаа хэлбэрийн морин уралдаан зохион байгуулахыг хориглосон улс даяар дагаж мөрдөх захиргааны хэм хэмжээний акт гаргахыг даалгах” нэхэмжлэлийг хүний эрхийг хамгаалах иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран захиргааны хэргийн шүүхэд гаргасан байна.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх 2017 оны 9 дүгээр сарын 21-ний өдрийн шийдвэрээрээ “Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 02 дугаар сарын 22-ны өдрийн 63 дугаар тогтоолын 1 дэх заалтыг хууль бус байсан болох”-ыг тогтоож нэхэмжлэлийн бусад шаардлагыг хангахгүй орхиж шийдвэрлэсэн.

Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг хэвээр үлдээж гагцхүү “Монгол Улсын Засгийн газарт жил бүрийн 10 дугаар сарын 01-ний өдрөөс 5 дугаар сарын 01-ний өдөр хүртэл улс, аймаг, сумын хэмжээний хурдан морины уралдаан бэлтгэл шат болон уралдааны явцад хүүхдээр морь унуулах, аливаа хэлбэрийн морин уралдаан зохион байгуулахыг хориглосон улс даяар дагаж мөрдөх захиргааны хэм хэмжээний акт гаргахыг даалгах” нэхэмжлэлийг хүлээн авахаас татгалзаж захиргааны хэргийн шүүхийн харьяалан шийдэх маргаан биш байна гэж дүгнэсэн.

Захиргааны хэргийн хяналтын шатны шүүхээс давж заалдах шатны шүүхийн магадлалыг хэвээр үлдээх тогтоолыг гаргасан байна.

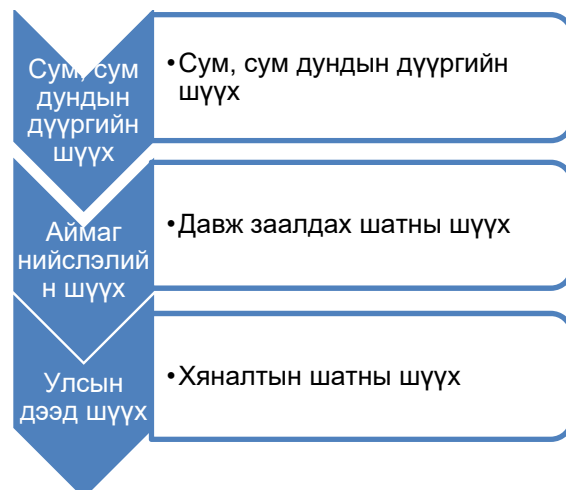
Асуулт:

1. Тохиолдолоос захиргааны хэргийн оролцогчдыг тодорхойлно уу? Нэхэмжлэгч, хариуцагч, гуравдагч этгээд.
2. Тохиолдлыг шийдвэрлэсэн анхан, давж заалдах, хяналтын шатны шүүхийн шийдвэр, магадлал, тогтоолыг харьцуулан ярилцаж дүн шинжилгээ хийнэ үү.
3. Тохиолдолоос харахад хяналтын шатны шүүхийн тогтоол хэргийн оролцогчдын алиных нь талд гарсан вэ?
4. Шүүхийн эцсийн шат болох хяналтын шатны шүүхийн тогтоолыг хүлээн зөвшөөрөхгүй, эрх нь зөрчигдсээр байгаа гэж үзвэл хэргийн оролцогчид хаана хандаж гомдол гаргах боломжтой вэ?

Шүүх хүний эрхийг хамгаалах нь: Шүүх нь “Үндсэн хуульт ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа” болохоор хүний эрхийг хамгаалах бүтэц, механизмын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. Өөрөөр хэлбэл Үндсэн хуульт ёс алдагдаж, хүний эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн иргэнийг хамгаалж, хохирлыг барагдуулан шударга ёсыг сэргээх үүрэг хүлээдэг. Иргэд эрх чөлөө нь зөрчигдсөн бол түүнийгээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол, нэхэмжлэл гаргах замаар зөрчигдсэн эрхээ сэргээн эдлэх, хохирлоо төлүүлэх эрхтэй байдаг. Иймээс хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцооны чухал бүрэлдэхүүн хэсэг нь шүүх байдаг. Өөрөөр хэлбэл шүүх нь иргэд, байгууллагын эрх ашиг, сонирхолыг хамгаалах төрийн үйлчилгээг үзүүлдэг. МУ-ын Үндсэн хуулийн 47-р зүйлд “ Шүүхийн үндсэн тогтолцоо Улсын дээд шүүх, аймаг, нийслэлийн шүүх, сум буюу сум дундын, дүүргийн шүүхээс бүрдэх бөгөөд эрүү, иргэн, захиргааны зэрэг шүүн таслах ажлын төрлөөр шүүхийг дагнан байгуулж болон” гэж заасан байдаг.

Тулгуур ойлголт

Шударгаар шүүлгэх эрх
 Эрх зүйн зөвөлгөө авах, өмгөөлөгч сонгох, эрүү шүүлтэд өртөхгүй байх, шүүх хуралдааныг шударгаар явуулах, гэм буруутай нь нотлогдоогүй тохиолдолд гэм буруугүйд тооцогдох, шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлийг мэдэх гэх мэт бусад олон эрхийг багтаасан ойлголт

Зураг 1. МУ-ын шүүхийн тогтолцоо

Шүүхийн тогтолцоо нь иргэн, захиргаа, эрүүгийн хэрэг маргааныг шударгаар шударгаар хянан шийдвэрлэх замаар хүний эрхийг ханган ажиллана. Бүх шатны шүүх нь ерөнхий шүүгч болон шүүгчдээс бүрдэнэ. Шүүгч нь хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхдээ шударгаар хуулийн хүрээнд шийдвэрлэх үүрэгтэй байдаг. Өөрөөр хэлбэл иргэдийн шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийг хангаж ажиллах нь шүүхийн байгууллагын гол зорилт байдаг. Шударга шүүхээр шүүлгэх эрх нь дараах агуулгатай байдаг. Үүнд:

1. *Хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх эрх:* Алагчлалгүй, тэгш хүртээмжтэй байх /ХЭТТ-ийн 7, 10-р зүйл, ИУТЭП-ийн 14-р зүйл /
2. *Хуулийн дагуу байгуулагдсан бүрэн эрх бүхий шүүхээр шүүлгэх эрх:* Эрх мэдэл бүхий, бие даасан, хараат бус, хуулийн дагуу байгуулагдсан /ХЭТТ-ийн 10-р зүйл, ИУТЭП-ийн 14-р зүйл /
3. *Шударга шүүх хуралдаан хийлгэх эрх:* Талуудын тэгш байдал хангагдсан байх, шүүх хуралдаан нээлттэй явагдах /ХЭТТ-ийн 10-р зүйл, ИУТЭП-ийн 14-р зүйл /
4. *Гэм буруугүйд тооцогдох эрх:* Гэм буруугүй болохоо нотлох, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх /ХЭТТ-ийн 11-р зүйл, ИУТЭП-ийн 14-ийн 2-р зүйл /
5. *Анхан болон давж заалдах шатны шүүх хуралдаанд оролцох эрх:* Гэрч дуудаж оролцуулах, орчуулагч, хэлмэрч, өмгөөлөгч авах эрх /ИУТЭП-ийн 14-р зүйл /
6. *Шүүхийн шийдвэртэй холбогдох эрх:* Олон нийтийн өмнө шүүхийн шийдвэрийг уншиж танилцуулах, шүүхийн шийдвэрийн үндэслэлийг мэдэж авах, шүүхийн шийдвэрт гомдол гаргах хугацаатай байх / ИУТЭП-ийн 14-р зүйл /

Даалгавар 3.5.3. Эх сурвалжтай ажиллаарай.

Морь унаач хүүхдүүд унасан морины наснаас шалтгаалан нар, салхи, бороо, шуурга, цастайг үл анхааран 10-30 километр газар туулдаг. Өвлийн улиралд хацар, чих, гар хөл нь хайрагдах, бүр хөлдөх ч тохиолдол бий гэнэ. Нэрээ нууцлахыг хүссэн хүү захидалдаа “Манай сургуульд 500 хүүхэд явдаг. Ихэнх хүүхэд морь унадаг учраас хичээлийн хоцрогдол ихтэй. Энэ сургуулийн 60-70 хүүхэд морь унадаг. Бидний хийдэг ажил:

- Өглөө 8 цагт очоод морь услах тэжээл өгөх гэх мэт маш их ажил хийдэг.
- 11 цагт өдөр бүр уралдаантай байдаг учир хүүхэд бүр морь унадаг.
- Орой морь услаад тэжээл өгөөд 19 цагт гэртээ харьдаг.
- Бид морь унаж ирээд халуун хоол цай иддэггүй. Өөрсдөө хоол хийж иддэг.
- Өвөл хаврын цагт чих, гар, хацар, хөл хайрах, хагарах, хөлдөх асуудал нь хэвийн зүйл болтлоо давтагддаг.
- Мориндоо өшиглүүлэх, унах тохиолдол их байдаг.
- Цалин гэж сард 150.000,- төгрөг авдаг.
- Унаач хүүхдүүд хичээлээс их хоцорч, тасалдаг учир сурлагаар хоцрогдолд ордог.

Эх сурвалж: <http://time.mn/n/6HE>

Асуулт:

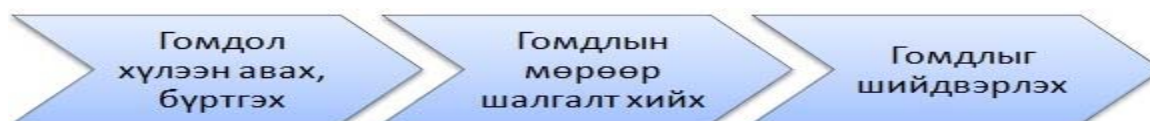
1. Эхийг уншаад морь унаач хүүхдийн ямар ямар эрх нь зөрчигдөж байгааг харилцан ярилцаарай.
2. Зөрчигдсэн эрхийг хэрхэн хамгаалах боломжтой вэ?
3. Зөрчигдсэн эрхээ хамгаалуулахаар шүүхээр явсан боловч гомдолтой байгаа иргэн, хуулийн этгээд Хүний эрхийн комисст хандаж гомдол гаргаж болох уу?
4. Хүний эрхийн комисст хандан гомдол гаргахад ямар шаардлага тавигддаг вэ?
5. Хүний эрхийн комисс гомдолыг ямар хугацаанд хэрхэн шийдвэрлэдэг вэ?

Хүний эрхийн үндэсний байгууллага хүний эрхийг хамгаалах нь: Хүний эрхийн үндэсний комисс нь бие даасан, хараат бус, хүний эрхийн үндэсний байгууллага юм. Хүний эрхийн үндэсний байгууллага нь хүний эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтэд хяналт тавих, хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих, мөн төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд хяналт тавих чиг үүрэгтэй ажилладаг. Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан эрх, эрх чөлөөг нь аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүн зөрчсөн гэж үзвэл Монгол Улсын иргэн дангаар буюу хамтарч Комисст гомдол гаргах эрхтэй. Монгол Улсын хууль тогтоомж, олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол тус улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн Монгол Улсын иргэний адил Комисст гомдол гаргах эрх эдэлнэ. Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.2 дахь хэсэгт “Комиссын гишүүн нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхийн шатанд байгаа болон хянан шийдвэрлэгдсэн эрүү, иргэний хэрэг, маргааны талаарх гомдлыг хүлээн авахгүй.” гэж заасан байдаг. Тиймээс иргэний хэрэг, захиргааны хэрэг, эрүүгийн хэргийг Комисс хүлээн авч шийдвэрлэхгүй. Харин иргэнээс төрийн захиргааны, хууль сахиулах болон шүүхийн байгууллагад хандаж байгаа үйл явцад, эсхүл тэдгээр байгууллагаас чиг үүргээ хэрэгжүүлэх үйл явцад хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх зөрчигдсэн тохиолдолд хүний эрхийн зөрчил гэж үзэж гомдолыг хүлээн авч болно.

Иргэний эрхийн бүрэн чадамжгүй, зарим буюу хэсэгчилсэн чадамжтай хүнийг түүний хууль ёсны төлөөлөгч-эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нь, түүнчлэн сураггүй алга болсонд тооцогдсон, нас барсан гэж зарлагдсан хүнийг хуульд заасан төлөөлөгч нь төлөөлж, гомдол гаргаж болно. Гомдол гаргагч эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсэн өдрөөс, эсхүл зөрчигдсэн гэдгийг мэдсэн өдрөөс хойш нэг жилийн дотор, монгол хэл дээр, амаар болон бичгээр гаргана. Комисст гаргасан гомдол дараах шаардлагыг хангасан байна. Үүнд:

- *Гомдлоо захиргааны журмаар шийдвэрлүүлсэн байх /гомдол гаргагч Комисст гомдол гаргахын өмнө тус асуудлаар өөрийг нь хохироосон байгууллага, албан тушаалтны холбогдох дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд гомдлоо танилцуулж албан ёсны хариуг авсан байна./*
- *Хүний эрхийн олон улсын гэрээ, конвенц, дотоодын хууль тогтоомжид заасан ямар эрх зөрчигдсөн болохыг тодорхой заах;*
- *Өөрийн нэр, оршин суугаа газрын болон шуудангийн хаяг, утасны дугаараа бичиж, гарын үсгээ зурсан байх;*
- *Гомдолд холбогдож буй аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүний нэр, хаяг, утасны дугаар холбогдох бусад баримтыг хавсаргах;*

Гомдол шийдвэрлэх үйл явц: Комисс гомдлыг албан ёсоор хүлээн авсны дараа гомдлыг шалгах ажиллагаа эхэлдэг. Хуулийн дагуу 30 хоногт багтаан шийдвэрлэх үндсэн дээр шалгах ажиллагааг төлөвлөж явуулах ёстой. Нэмэлт судалгаа, шалгалт хийх шаардлагатай бол хугацааг Комиссын дарга 60 хүртэл хоногоор сунгаж болно. Өргөдөл, гомдол хариуцсан ажилтан нь хуульд заасан дээрх хугацаанд гомдлыг шийдвэрлэхийн тулд шаардлагатай бүхий л арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Комисст гомдлыг дараах ерөнхий процессын дагуу шийдвэрлэнэ.

Даалгавар 3.5.4 Дараах тохиолдлыг шинжлээд өгөгдсөн асуултанд хариулаарай

Хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөл Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын (НҮБ) Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн 3 дугаар зүйлийн дагуу төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллага, шүүх, захиргааны, хууль тогтоох байгууллагаас хүүхдийн талаар явуулах аливаа үйл ажиллагаанд юуны өмнө хүүхдийн дээд ашиг сонирхлыг хангах ёстойг үндэслэн, Хүний эрхийн үндэсний байгууллагын хувиар хүүхдийн эрхийг хамгаалах, баталгаажуулах, хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлэн ажиллаж, Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 11 дэх хэсэгт заасан эрх, эрх чөлөөг төрийн зүгээс баталгаатай эдлүүлэх үүргийн дагуу Хүүхдийн эрхийн тухай хуулийн 5, 6, 7, 12, 13, 14 дүгээр зүйл, Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйл, Хөдөлмөрийн сайдын 2016 оны 02 дугаар сарын 08-ны өдрийн А/36 тушаалын дагуу:

- Жил бүрийн 11 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс дараа жилийн 5 дугаар сарын 1-ний өдөр хүртэл хүүхдээр хурдан морь унуулахгүй байх
- Жил бүрийн 5 дугаар сарын 1-ний өдрөөс 11 дүгээр сарын 1-ний өдөр хүртэл 12-оос дээш насны хүүхдээр унуулах

гэсэн 2 шаардлагыг хүний эрхийн үндэсний байгууллагад хандан хүргүүлсэнээр, Хүний эрхийн үндэсний комисс иргэний нийгмийн байгууллагуудтай морь унаач хүүхдүүдийн эрхийг хамгаалах асуудлаар хамтран ажиллахаар болсон.

Энэ ажлын хүрээнд Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссоос хүйтний улиралд хурдан морины уралдаан зохион байгуулахгүй байх, хүйтний улиралд хүүхдээр хурдан морь унуулахгүй байх талаар Монгол Улсын Засгийн газарт 2018 оны 1-р сард зөвлөмж хүргүүлжээ. Комисс жил бүр хүйтний улиралд хурдан морины уралдаан зохион байгуулахгүй байх, хүйтний улиралд хүүхдээр хурдан морь унуулахгүй байх талаар Монгол Улсын Засгийн газарт удаа дараа зөвлөмж хүргүүлж байсан бөгөөд хурдан морь унаач хүүхдийн эрхийн асуудлаар Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 12 дахь илтгэлдээ тусгаж байсан. Гэвч өмнөх Засгийн газрууд хүйтний улиралд буюу газар, зам харгуй хөлдүү, цас мөс, халтиргаа гулгаатай жил бүрийн 11 дүгээр сараас 5 дугаар сарыг хүртэлх хугацаа буюу өвөл, хаврын хүйтний улиралд хурдан морины уралдааныг зохион байгуулах шийдвэрийг удаа дараа гаргаж байсан. Үүнээс болж тус уралдааны үеэр болон хурдан морины үсэргээ, сунгааны үеэр хүүхэд мориноос унаж бэртэл, гэмтэл авах, гар, хөл, хацраа хөлдөөх, амь насаа алдах, хөгжлийн

бэрхшээлтэй болох зэргээр унаач хүүхдүүд сэтгэл санаа, бие махбодь, эрүүл мэндийн хувьд ноцтой хохирол амссан тохиолдлууд ихээр гарсан байна. Комисс улс, бүс, аймаг, сумын наадам болон хүйтний улиралд хурдан морь унаач хүүхдийн амь нас хохирсон, олон арван хүүхэд гэмтэж бэртэн хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон эмгэнэлтэй явдал дахин давтагдсаар байгааг тухай бүр анхааруулж ирсэн төдийгүй энэ асуудлаар НҮБ-ын Хүүхдийн сангаас албан ёсоор мэдэгдэл гаргасан билээ. Иймд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага 1989 онд баталж, манай улс 1990 онд соёрхон баталсан Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн Хүүхдийн эрх, ашиг сонирхолыг нэн тэргүүнд харгалзаж ажиллахыг зөвлөсөн байна.

Асуулт:

1. Морь унаач хүүхдийн эрхийг хамгаалах талаар гаргасан хүний эрхийн үндэсний комиссын зөвлөмжийг Засгийн газар хүлээн авч биелүүлэх боломжтой юу?
2. 2014 оноос жил бүр Хүний эрхийн үндэсний комиссоос Засгийн газарт зөвлөмж удаа дараа хүргүүлсэн боловч биелүүлээгүй нь хүний эрхийг хамгаалах төрийн ямар үүрэг хэрэгжихгүй байгааг харуулж байна вэ?
3. Төр хэрвээ хүний эрхийг хамгаалах үүргээ биелүүлээгүй тохиолдолд иргэний нийгмийн байгууллагууд морь унаач хүүхдийн эрхийг хамгаалахаар хүний эрхийг хамгаалах олон улсын байгууллагад хандан гомдол гаргах боломжтой юу?
4. НҮБ-ын хүний эрхийн хороонд гомдол гаргахад ямар шаардлага тавигддаг вэ?
5. Гомдолыг хүний эрхийн хороо хүлээн авсан тохиолдолд ямар хугацаанд хэрхэн шийдвэрлэдэг вэ?
6. Хүүхдүүд өөрөө НҮБ-ын хүүхдийн эрхийн хороонд хандан гомдол гаргах боломжтой юу?
7. Засгийн газар Хүний эрхийн зөвлөмжийн дагуу морь унаач хүүхдийн эрхийг хамгаалсан шийдвэр гаргавал хүүхдийн ямар эрх хэрэгжин хангагдах вэ?

Хүний эрхийг хамгаалах олон улсын тогтолцоо: Хүний эрхийн концепци дараахь гурван шинжийг агуулдаг гэж үздэг. Нэгдүгээрт хүн бүрт аливаа эрх мэдлийн зүгээс нөлөөлөх ёсгүй, өөрийн автономии эрх байдаг. Хоёрдугаарт аливаа эрх мэдэлд хязгаар бий. Гуравдугаарт, хүн бүр эрхээ хамгаалуулахаар төр засагт гомдол, шаардлага гаргах эрхтэй. Эндээс үзвэл хүний эрхийн зөрчилд хариуцагч этгээд нь ямагт төр байдаг гэдгийг ойлгож болно. Эрхээ шаардах чадвар хүний эрхийн хамгийн чухал асуудлын нэг юм. Эрхээ эдлэхийг болон түүнийг хамгаалахыг шаардах, зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэхээр гомдол гаргах нь нэг талаас эрх мэдлийн тэнцвэргүй байдлаас бий болдог бол нөгөө талаас энэ нь тухайн хүн эрх чөлөөтэй субъект гэдэгтэй холбоотой. Энэхүү эрхээ шаардах чадвар нь хүний өөрийгөө хүндэтгэн үзэхтэй нягт холбоотой бөгөөд бас энэ утгаараа хүний эрхийн нэг гол функцийн нэг мөн.

Хүний ёс суртахууны эрх болон хуулийн дагуу олгогдсон бусад эрхээс ялгаатай нь хүний эрхийг зөрчдөг гол субъект нь төр бөгөөд эргээд төрөөс эрхээ шаардахад нэг талаас иргэн, нөгөө талаас төр сэргөлдөх тэгш бус байдал үүсдэг. Нэгэнт тэгш бус байдал үүссэн тул төр өөрийн хүссэнээр хүсэл зорилгоо хэрэгжүүлж иргэдийгээ эрх ашгийн эсрэг зогсох боломжтой болдог байна. Ийм тохиолдолд хүн эрхээ хамгаалахын тулд НҮБ-ын хүний эрхийг хамгаалах байгууллагуудад хандах эрхтэй байдаг. Хүн эрхээ хамгаалахын тулд тэмцэж олон улсын хүний эрхийг хамгаалах байгууллагад хандах гол шаардлага нь:

- Төр нь хүний тодорхой эрхийг хүлээн зөвшөөрөгүй бол түүнийг хүлээн зөвшөөрүүлэхийн төлөө тэмцэдэг.
- Тухайн эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн боловч хүндэлж үздэггүй бол түүнийг хэрэгжилтийг баталгаажуулахын төлөө тэмцэл өрнүүлдэг.

Тулгуур ойлголт

Хүний эрхийг хамгаалах олон улсын тогтолцоо

НҮБ-ын Хүний эрхийн байгууллагуудыг дүрмийн үндсэн дээр байгуулагдсан, хүний эрхийн гэрээнд үндэслэн байгуулагдсан байгууллагууд гэсэн үндсэн хоёр төрөлд хуваан хүний эрхийг хамгаалах олон улсын тогтолцоо гэж нэрийддэг.

Хүний эрхийг хамгаалах НҮБ-ын дүрмэнд үндэслэгдсэн байгууллагууд: НҮБ-ын дүрмэнд шууд ба шууд бусаар хүний эрхийг тогтоож, хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий хэд хэдэн байгууллага байгуулсан. Үүнд: Ерөнхий Ассемблей, Аюулгүйн зөвлөл, Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөл, Хүний эрхийн комисс, Эмэгтэйчүүдийн байдлын тухай НҮБ-ын комисс

Хүний эрхийг хамгаалах гэрээнд үндэслэгдсэн байгууллагууд: Хүний эрхийн гэрээнд гарын үсэг зурсан орнууд гэрээний дагуу хүлээсэн үүргээ хэр сахин биелүүлсэн байдлыг хангах чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч засгийн газар хоорондын байгууллагуудын тогтолцоо. Үүнд:НҮБ-ын олон улсын шүүх, хүний эрхийн хороо, хүүхдийн эрхийн хороо, арьс өнгөөр ялгаварлан

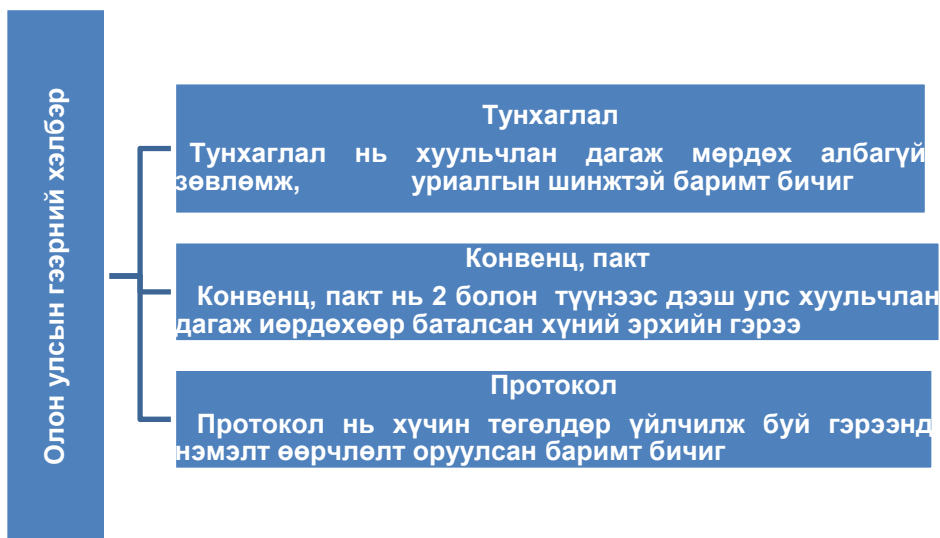
гадуурхалтыг устгах хороо, эрүүдэн шүүх үйл ажиллагааны эсрэг хороо ордог.

НҮБ нь хүний эрхийг хангах, хамгаалах олон улсын тогтолцоо бүрдүүлэн ажиллах чиг үүргийг гүйцэтгэж ирсэн. Хүний эрхийг хамгаалах олон улсын тогтолцоо нь дэлхийн улс орнууд хүний эрхийг хэрхэн ханган, хамгаалж буйд хяналт тавьж, дэмжлэг тусалцаа үзүүлэхэд чиглэгддэг. НҮБ нь дэлхийн олонх улс орнуудыг эгнээндээ нэгтгэсэн зөвшилцлийн байгууллага болохын хувьд олон улсын хүний эрхийн баримт бичгүүдийг батлан гаргадаг. Хүний эрхийн олон улсын гэрээ нь улс орнууд хэлэлцэн баталсан албан ёсны баримт бичиг бөгөөд хүлээн зөвшөөрсөн бүх оронд (хэлэлцээрт нэгдэн орох замаар) хүний эрхийг хамгаалж, эрх чөлөөг дэмжих нэг ёсны баталгаа болдог. Олон улсын хүний эрхийн гэрээ нь пакт, протокол, конвенц зэрэг олон хэлбэртэй байдаг. Хүний эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэгч механизмыг тогтоосон олон улсын хүний эрхийн дараах 4 баримт бичгийг хүний эрхийн билл гэнэ. Үүнд:

- Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал 1948 он
- Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт 1966 он
- Эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт 1996 он
- Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт проторкол 1966 он

Эдгээрээс гадна үндэсний цөөнх, эмэгтэйчүүд, хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хамгаалсан болон эрүүдэн шүүхийн эсрэг, алагчлахын эсрэг хүний эрхийн олон гэрээ конвенцууд батлагдан хэрэгжиж байна. Хүний эрхийн гэрээнүүд нь хяналт тавих, тайлагнах журмыг өөртөө агуулдаг. Үүний дагуу улс орнууд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ хэрхэн биелүүлж байгааг хянах эрх бүхий хороод НҮБ-ын бүтцэд ажилладаг. Хороод нь улс оны Засгийн газрын тайлан мэдээг өөрийн хяналт шалгалтын дүнтэй нэгтгэн албан ёсны зөвлөмж гарган хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал, хүүхдүүд та бүхний эрхийг хамгаалсан Хүүхдийн эрхийн конвенц хэрхэн хэрэгжиж байгаад олон улсын хүүхдийн эрхийн хороо хяналт тавьж, гишүүн улсууд нь гэрээгээр хүлээсэн үүргээ ямар хэмжээнд биелүүлж байгаа талаар 4 жилд нэг удаа тайлан илтгэлээ гаргаж хэлэлцүүлдэг.

Аливаа улс орнуудын Засгийн газар олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй, хүний эрхийг зөрчиж байгаа тохиолдолд олон улсын түвшинд гомдол гарган шийдвэрлүүлэх механизм байдаг.

Олон улсын хүний эрхийн хороонд гомдол гаргах: Олон улсын гэрээний хүрээнд гомдол гаргахын тулд тухайн улс нь дараах хоёр нөхцлийг хангасан байх шаардлагатай.

- Тухайн улс холбогдох олон улсын гэрээний гишүүн буюу соёрхон баталсан эсхүл гарын үсэг зурсан байх ёстой.
- Хувь хүмүүсийн гомдлыг хүлээн авч хэлэлцэхийн тулд холбогдох олон улсын гэрээний дагуу байгуулагдсан Хороонд бүрэн эрхийг нь олгосон байх ёстой.

Гомдолыг бичгээр гаргаж холбогдох нотлох баримтуудыг хавсаргана. Олон улсын хүний эрхийн хороо нь гомдолыг хүлээн авч хэлэлцэхээс өмнө дараах шаардлагуудыг хангасан эсэхийг шалгадаг. Үүнд:

- Хэрэв та хэн нэгний өмнөөс гомдол гаргаж байгаа бол шаардлагатай зөвшөөрөл авсан эсэх?
- Та (эсхүл та өмнөөс нь явж байгаа тэр хүн) санаатай зөрчлийн хохирогч уу? Та өөрөө таны эрхийг зөрчсөн болон зөрчиж байгаа гэж гомдол гаргаж буй оролцогч улсын хууль, бодлого, хэрэгжүүлэлт, арга хэмжээ, үйл ажиллагааны нөлөөлөлд шууд өртсөн гэдгээ нотлон харуулах ёстой
- Таны гомдол нь холбогдох олон улсын гэрээний үзэл баримтлалтай нийцэж байгаа юу? Таны гомдол хангалттай нотолгоотой юу?
- Таны гомдол танай улсад гомдол шийдвэрлэх механизм ажиллаж эхлэхээс өмнө болсон үйл явдалд холбогдох уу?
- Дотооддоо байж болох бүх арга хэмжээг авсан уу?
- Таны гомдлыг өөр ямар нэгэн олон улсын хэлэлцээрт хамаарах механизмаар хүлээн авч хэлэлцэж байгаа юу?

Олон улсын хүний эрхийн хороо хэрэг бүрийг хаалттай хуралдаанаар хүлээн авч хэлэлцдэг бөгөөд шийдвэрлэсэн тохиолдолд шийдвэрээ танд болон оролцогч улсад зэрэг хүргэнэ. Олон улсын хүний эрхийн хороо нь гомдолыг хянан үзээд дараах шийдвэрийн аль нэгийг гаргана.

- Хороо таныг оролцогч улс олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийн зөрчлийн хохирогч мөн гэж шийдвэрлэвэл оролцогч улсыг гурван сарын хугацаанд ийм үр дүнд хүргэсэн арга хэмжээний талаарх мэдээллээр хангахыг шаардана.
- Хороо таны хэрэгт олон улсын гэрээний зөрчил байхгүй эсхүл хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй гэж шийдвэл шийдвэрийг оролцогч улс болон танд хүргэснээр процесс дуусгавар болно.

- Гомдолыг шийдвэрлэхэд нэмэлт материал, тайлбар шаардлагтай гэж үзвэл оролцогч улсыг тодорхой хугацааны дотор тодорхой нөхцөл байдлын хүрээнд тайлбар хийхийг шаардана.

Хүүхдийн эрхийн конвенцийн III нэмэлт протокол “ Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай” 2015 онд батлагдан гарсанаар хүүхдийн эрхийн хороонд хүүхэд өөрийнхөө болон бусад хүүхдүүдийн эрхийг зөрчсөн хүний эрхийн зөрчлийн талаар гомдол гаргах механизм бий болсон.

Гэртээ хийгээрэй

6. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах үндэсний болон олон улсын тогтолцооны ач холбогдолыг тодорхойлно уу?
7. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний тогтолцооны өнөөгийн байдалд ХЭҮК-оос жил бүр гаргадаг хүний эрхийн тайлан илтгэлд тулгуурлан дүн шинжилгээ хийнэ үү.

Нэмж судлаарай

1. “Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Монгол Улсад хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр
3. Хүний эрхийн товч тайлбар, ХЭҮК, Улаанбаатар хот, 2012 он
4. Хүний эрхэд суурилсан хандлага, ХЭҮК, 2016 он

Сэдэв 3.6. БҮЛГИЙН ДҮГНЭЛТ

“Эрх зүй” хэмээх энэхүү бүлэг сэдвийн хүрээнд Үндсэн хуулийн зорилго, ач холбогдол, үндсэн хуульт ёс болон эрх зүйд захирагдах ёсны харилцан хамаарал, өмчлөх эрхийн мөн чанар, гэмт хэрэг, гэм хор, түүний ялгаа, онцлог, үндэсний болоод олон улсын түвшинд хүний эрхийг хамгаалах арга замын талаар судалсан болно.

Бид бүхэн өглөө гэрээсээ гараад автобусанд суух, сургуулийн өлгүүрт хувцасаа өгөх, хичээл сургалтад хамрагдах, дэлгүүр, цайны газраар үйлчлүүлэх гээд алхам тутамдаа эрх зүйн харилцааны мөнхийн оролцогч байсаар ирсэн. Энэ бүх үйл ажиллагаанд эрхээ хамгаалах, учирч болзошгүй эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх, учирсан хохирлоо арилгах, нийгмийн харилцаанд зүй зохистой оролцох хэрэгцээ шаардлага бий болдог. Иймээс улс орон бүр иргэддээ эрх зүйн боловсрол олгох асуудалд өндөр ач холбогдол өгсөөр ирсэн билээ. Та бүхнийг ч гэсэн цаашид эрх зүйн мэдлэг, боловсролоо улам гүнгийрүүлэхэд анхаарч, хичээнэ гэдэгт найдаж байна.

Энэхүү бүлэг сэдвийн хүрээнд эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа бататгах, хэрэглээ болгохын тулд дараах дасгал, даалгаврыг хийж гүйцэтгээрэй.

Даалгавар 1. Түүхийн хичээлийн мэдлэгээ ашиглан төр хүний эрхийг зөрчиж байсан бодит баримтын жишээ гаргаарай.

Эрт үе	Дундад зууны үе	Сэргэн мандалтын үе	Орчин үе

Асуулт:

- Үйл баримтын гол шалтгаан юу байв?
- Тухайн нөхцөл байдалд хамгийн хүнлэг, бас ухаалаг удирдагч байсан бол тус үйл явдал болох байсан уу?
- Засаглалын эрхийг хязгаарлах болсон гол үндэслэлүүдийг нэрлэнэ үү?
- Ж.С.Милль, Төр бол “зайлшгүй байх ёстой муу зүйл” гэж хэлсний учир шалтгааныг тайлбарлана уу?
- Төрийн зайлшгүй байх шаардлагыг тодорхойлно уу?

Даалгавар 2. Эх сурвалжтай ажиллаарай.

Хамгийн эртний хууль боловсруулагчдын нэг Ромын эзэн хаан Юстинан шударга ёс гэдэг бол “хүн бүрт зохих хувийг нь өгөх” хэмээн тодорхойлжээ.

*Эх сурвалж: Др. Найжель Ашфорд,
“Чөлөөт нийгмийн үндсэн зарчмууд”
63 дахь талаас*

- Дээрхи тодорхойлолтыг эрх зүйд захирагдах ёсны үүднээс тайлбарлана уу?
- Өмчлөх эрхийг хүлээн зөвшөөрөөгүй нийгэмд эрх зүйт ёс оршин тогтнох боломжтой юу?
- Яагаад өмчлөх эрхийг бүх эрхийн үндэс гэж үзсэн бэ?
- Нийгмийн халамжийн бодлого хэрэгжүүлэх нь шударга ёс болоод эрх зүйт ёсны зарчимд харшлах уу?
- Үндсэн хуульт ёсны үүднээс халамжийн бодлогыг талаар эерэг тайлбар хийх боломжтой юу?

Даалгавар 3. Тохиолдол шинжлээрэй. <http://www.legalinfo.mn/law/details/283> линкээр зочилж Зохиогчийн болон түүнд хамаарах эрхийн тухай хуулийг уншиж судлаад дараах тохиолдол хууль зөрчсөн эсэхэд дүн шинжилгээ хийгээрэй.

- Сурагч А зохиогч Б-гийн “Монголчуудын түүх, соёл” номноос 25 хуудас хувилан авч хичээлд ашигласан байна.
- Сурагч Д зохиогч Ц-гийн номноос ишлэл авалгүй 5 өгүүлбэр хуулж, эсээндээ бичсэн.
- Иргэн Т нь Хууль зүйн яамнаас зөвшөөрөл авалгүй эрүүгийн хуулийг 300 хувь хэвлээд худалдан борлуулсан байна.

Даалгавар 4. Өөрийгөө сориорой

№		Зөв	Буруу	Тайлбар
1	Үндсэн хуулийн бүх заалтыг Монгол улсын иргэд дагаж мөрдөх үүрэгтэй.			
2	Шударга ёсны зарчмыг бүх хуульд тусгах ёстой			
3	Засаглалын эрх мэдлийг хуваарилах нь сайн үр дүнд хүрч чадаагүй			
4	Үндсэн хуульд ёсны үзэл баримтлалын хамгийн гол нь үндсэн хуулийг хянах тогтолцоог бүрдүүлэх юм.			
5	Үндсэн хуулийн цэц иргэдийн эрх зөрчсөн маргааныг шийдвэрлэдэг.			
6	Би сургуулийн гадаа талбайд хаясан номыг олж авсан. Энэ бол миний ном.			
7	Зөрчилтэй асуудлыг заавал шүүх, цагдаа биш талууд зөвшилцөж шийдвэрлэж болно.			
8	Бид гэмт хэргийн талаар мэдээллийг цагдаагийн байгууллагад өгөх үүрэгтэй.			
9	Гэмт хэргийн хохирогч заавал өмгөөлөгчөөс зөвлөгөө авах шаардлага байхгүй.			
10	Гэмт хэрэг, зөрчил хоёр ялгаатай.			

Даалгавар 5. Хүснэгтийг бөглөн харьцуулалт хийгээрэй.

<i>Ажлын хуудас 1. Хүний эрхийг хангах, хамгаалах үйл ажиллагааг явуулж байгаа НҮБ, түүний төрөлжсөн байгууллагын талаар бичил судалгаа хийж харьцуулан судлах.</i>	
НҮБ-ын эрхлэх байгууллагууд	Гол чиг үүрэг
Ерөнхий Ассамблей	
Аюулгүйн зөвлөл	
Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөл	
Олон улсын шүүх	
Асрамжын зөвлөл	
Нарийн бичгийн даргын газар	
НҮБ-ын төрөлжсөн байгууллагууд	

Даалгавар 6. Дараах асуултад хариулаарай.

1. Төрийн хүний эрхийг хүндэтгэх, хангах, хамгаалах үүргийг жишээ гарган тайлбарлаж бичнэ үү.
2. Иргэний нийгмийн байгууллагууд нь хүний эрхийн чиглэлээр ямар ямар үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг вэ?
3. Шударга шүүхээр шүүлгэх эрхийн агуулгыг тайлбарлана уу?
4. Хүний эрхийн үндэсний комисст гомдол гаргахад ямар шаардлагууд тавигддаг вэ?

Даалгавар 7. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх хуулиас захиргааны хэргийн оролцогчид болон бусад оролцогчдын эрх, үүргийг харьцуулан бичээрэй.

		Эрх	Үүрэг
1	Нэхэмжлэгч		
2	Хариуцагч		
3	Гуравдагч этгээд		
4	Өмгөөлөгч		
5	Төлөөлөгч		
6	Гэрч		
7	Шинжээч		
8	Орчуулагч		
9	Иргэдийн төлөөлөгч		

Даалгавар 8. <http://www.legalinfo.mn/law/details/283> линкээр орж Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх хууль болон Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх хуулийг уншиж судлаад дараах харьцуулалтыг хийгээрэй

		Захиргааны хэрэг	Иргэний хэрэг
1	Нэхэмжлэгч		
2	Хариуцагч		
3	Нотлох баримт цуглуулах		
4	Нэхэмжлэл гаргах		
5	Хэргийг шийдвэрлэх хугацаа		
6	Анхан шатны шүүхээс гарах шийдвэр		